

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

12.219

12.219/6

**SZABÓ
DEZSŐ**

ÉLETEIM:

**születéseim, halálaím,
feltámadásaím.**

**Az új honfoglalás felé:
Népképviselő.**

**A kis nemzetek sorsa.
Mai jegyzetek.**

BUDAPEST 1936.

LUDAS MÁTYÁS KIADÁS

Szabó Dezső összes műveinek teljes szerzői joga (fordítás, film, dramatizálás stb.) a szerző tulajdona. A Geniusnál megjelent műveké is. A szerzői jognak ez a teljes visszaadása a szerző birtokába a Szabó Dezső—Genius pör kuriai tárgyalásán az ítélet után történt Maklárý kuriai bíró tanácsára. Tanuk voltak Jakab tanácselnök, Alföldy, Ludwig kuriai bírák és a tanács többi tagjai.

6.

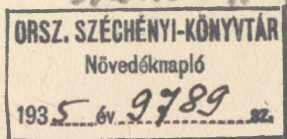
*Életeim: születéseim,
halálaim, feltámadásaim.*

*Az új honfoglalás felé:
A népképviselet.*

A kis nemzetek sorsa.

Mai jegyzetek.

*Et je sonne le tocsin,
Quand je vois la Mort...*

Felelős kiadó: ifj. Samu János.
Bethánia-nyomda, Budapest VIII., Gyulai Pál utca 9. sz.
4535 — Felelős: Horváth János.

ÉLETEIM: SZÜLETÉSEIM, HALÁLAIM, FELTÁMADÁSAIM.

I.

Születtem: 1879. június 10-ikén Kolozsvárott a Felsőszén-uccában (később: Trefort-ucca) az egyik egyetemi melléképület gyárkéményszerű nagy kéményében, ferdén szemben a Dunky fényképész villájával. Ez a különös születési hely nem jelent sem korai különbségi hajlamot, sem túlkorán jelentkező feltűnési viselkedésséget. Egy-szerűen: akkor az illető egyetemi épület helyén az én szülőházam állott. És Anyám sokszori el-beszélése szerint az a szoba, ahol megindultam gyönyörű és fájdalmas útamra: pontosan ott volt, ahol most ez a hosszú kémény pipál az égbe.

Nyolcadik, s ha az előttem holtan született két gyermeket is számítjuk: tizedik gyermeke voltam Szabó Józsefnek és Mille Máriának. Utá-nam még három lánygyermek született. (Árpád, Jenő, Ilona, Mária, József, Gyula, Erzsébet, Dezső, Katica, Margit, Irén.)

Születésemkor tragikus árnyékok hajlottak a családra. Az anyagi helyzet a család népesedé-sével mind jobban súlyosodott. Apám mind-inkább idegen vendég lett a családban. Születésem évében, apámat kivéve, súlyos difteritiszen ment át az egész család. Közvetlen születésem előtt pedig két testvéremet: a tízéves Gyulát és a hat-éves Jóskát vitte el ez a betegség. Mária már az-előtt jóval ugyanebben a betegségben halt meg.

Apám levéltáros volt a kolozsvári törvény-széknél. Ha hitelezői néha sürgető levelet küldtek

neki: ő önérzetes és pátétikus válasza alá Nagyajtai és Bögözi Szabó Józsefnek írta magát. Máskor csak Szabó József volt. Az otthoni esti legendák szerint pedig családja az udvarhelymegyei Bögözről származott, ahol az ősrégi székelly familia dús lakomákon látta vendégül hol Attilát, hol Csabát vagy más bozontosan ősi székelly urat.

A valóság azonban lényegesen kevésbé rabonbános és ezek a legendák valószínűleg a Jókai—Petőfi-féle nagy székelly szerelem ígérete alatt keletkeztek. Apám apja, szintén Szabó József, aki születésemkor már nem élt, építő-ácsvállalkozó volt a Hóstáton s meglehetősen jó módú ember volt. Kétségtelen, hogy apám családja Kolozsvár „hóstátinak“ nevezett lakosságához tartozott. Ehez az ősi képletű értelmes, dolgozó, de veszekedős, makacs, kuruc és kuruckodó kálvinista magyar fajhoz, melyhez oly sokban hasonlít Szilágyságban a Kémer-vidéki kálvinista magyarság. Apám anyja egy Fazekas nevű kálvinista magyar családból volt, de én már nem ismertem. Erről a családról mindössze annyit tudok, hogy egyik tagja honvédezredes volt Budapesten s nagy-gyéren levelezett a családjával. Apám családjáról is meglehetősen keveset tudok. Egyik testvére: Zsuzsánna jócskán elzüllött s nagy boru volt a családban, ha öt-hat évben egyszer ellátogatott hozzánk. Másik testvére: Róza néni, egy építés-vállalkozóhoz ment férjhez, jó módú volt, de rettenetesen fősvény. A hiteles boszorkányt ma is csak Róza néni képében tudom elképzelni. Apám egyik elsőunokatestvére: Szabó Pepi, K. Papp Miklósnak, a Magyar Polgár szerkesztőjének volt a felesége s a kolozsvári színház ismert tagja. Gyermekkoromban sokszor láttam: arca, feje hű mása volt az apáménak.

Ez az arc és ez a fej határozottan nem volt mindennapi. A fej hosszukás, halántékainál kiszélesedő, nagyszerűen mintázott, minden részében tökéletes arányú. A homlok magas, domboru. A szemek erősen, majdnem metsző-élesen néző kék szemek, melyek csak ritkán lágyultak valami távoli révedezésbe. Az orr merészen szabott tökéletes vonalu félsasorr. A száj kicsiny, élénk vörös peremű, alsó ajka kissé előre biggyedt. Ez a száj, az élesen néző szemek és az orr zsarnoki gögőt és erős parancsot mondtak. A két arc sovány, erős életű vonásokkal, az áll szabályos s kissé dacosan előre álló. Ez a fej és ez az arc határozottan arisztokratikus volt, uralkodásra született lélek domborúsága. A szőkés játéku barna haj nagy része már harmincas éveiben elhullt. Mikor én ismertem, már csak egy nagy tincs volt meg belőle. De ezt olyan ügyesen borította egész fejére, hogy első látásra nem látszott kopasznak. Az orr alatt egy roppant dacosra pödört barna bajusz kuruckodott.

Mikor én gyermek voltam, apám már benn volt az ötvenben (1833-ban született) és a bor már javában folytatta rettentő himzését az orron s a kék szemeket már apró véres erek futották át. De akkor arcának általános benyomása még mindig emlékeztetett a régi férfiszépségre. Legfeltűnőbb volt rajta dárdaegyenes dacos testtartása. Kb. 170 cm. magas termetét olyan kihívó egyenességgel hordozta, mintha mondta volna: — Úristen, neked vannak napjaid, csillagjaid, vilámaid, mennydörgésed, papjaid. De azért én Szabó József vagyok és te nemigen zsenirozol engem.

Pályája, élete, lelke, hullása: a negyvennyolcas ifjúság legtöbbjének a sorsa volt. A szabadságharc mint tizenöt éves gyermeket találja a

kolozsvári református kolégyomban. Ott hagyja tanulmányait, beáll katonának s mint „honvéd-jäger“ rajong és csodálkozik az Erdélyben tán-torgó magyar hadsereg nyomán. A puskaport elég távolról szagolgatta, de azért ez a gyerekkori eposz megadta egész élete pátoszáát s a jogot arra, hogy mint „utolsó kívánságát“ egész életén át felemelegesse: sírkövén csak ennyi álljon: — Itt nyugszik Szabó József, negyvennyolcas honvéd. — A forradalom bukásakor elfogják és pár heti nagyszebeni áristom után néhány nyakleves s a szülők pénzáldozata árán visszatérhet könyveihez a kolégyomba.

Természetes: hogy ez a csatatérről vissza-kergetett ifjúság már nem nagyon illik a régi jászolhoz. Inkább rajong, szónokol s jóhiszemű megjátszással domborítja életbe a nemzeti tragédia arcait. Egyik október hatodikán (talán 1850-ben, vagy 51-ben) a református kolégyom az egész kolozsvári helyőrséget riadalomba hozta azzal, hogy este fénybetükkal kitette az iskola-épület homlokára Tompa gyönyörű panaszát:

A sebzett vad a rengetegben

Kínjának hangot ad,

S magát az elgyötört magyarnak

Kísírni sem szabad.

Apám borozgatás közben barátjainak mindig úgy mesélte, hogy ez az ő ötlete volt. De lehet, hogy más borozgatásoknál mások mesélték magukénak a hőstettet.

Az érettségi után teljesen a honfibúsulások és honfibuzdulások egész élettel játszott szerepeinek adta magát. Végzetesen: minden odahatott, hogy ezt a megnyerő külsejű, jóeszű, lobogó temperamentumu fiatalembert a meddő és szomorú mámorok lejtőjére vigye. Kifogyhatatlan szónoki

képessége volt a Kossuth, de méginkább Vesselőnyi módorában s hosszan zengő mondataiban ott volt a kor minden kedvenc szóvirága. Írt kellemes verseket: Tóth Kálmánosan Petőfieseket, sőt, ha szerelemről volt szó: Vahot Sándorosan gyengédekét és érzékenyeket. De legvégzetesebb tehetsége elragadó hegedű-játéka volt: az akkori leghíresebb cigányprimások magukkal egyenlőnek tüntették ki. Így minden képessége és az akkori nemzedék egyetlen szociális tartalma: a honfibúsulás és ellenzéki dac egyaránt lökték a pohár, a több éjszakán és napon átnyuló sírva-vígadások felé. Hiszen e nemzedék szemében ez nemcsak evés és ivás: de misztikus áldozás volt a ledöfött Haza oltárán s a felrázott ököl tiltakozása az eltipró hatalom ellen.

Ez a folyton legnagyobb hullámaiban látványzó rajongás vitte ki őt és több kolozsvári társát Olaszországba, Garibaldi mellé, ahol két évig katonáskodott, ha jól tudom: Tüköry ezredes alatt. E két évről semmitsem tudok, mert a családban sohasem beszélt, sem múltja dolgairól, sem egyébről. Ez az annyi pohárköszöntőbe, szóvirágba feszengő élet otthon rideg és teljesen szótlan volt. De bennem, a kietlen évek nagy elhagyatottságaiban sokszor feltámadt a szelid-humorú harag: mért nem tudott ott világra csókolni engem! Ott, ahol az építő kéz felé segítő kezek nyulnak s a zászlónak elhívott embert hívó szívek sokasága követi.

Két év múlva visszatért társai legnagyobb részével: folytatni az előbbi életet. És mert a szülői források elapadtak: hivatalt vállalt. Először a megyei levéltárnál, aztán a törvényszéknél. És hogy a harmincadik év is belebúsított a honfibújába: szerelmes lett anyámba, verseket írt hozzá, feleségül vette. És lett Szabó család,

lett Szabó Dezső s nekem kellett fizetnem a temetők minden tartozását.

Anyám: nemes Mille Mária nemes Mille János és Zilahi Kiss Anna lánya, a kolozsmegyei Türen született keresztlevélmásolata szerint 1845-ben, anyám szerint, aki ezt a másolatot tudatos hamisításnak tartotta: 1843-ban. És tekintve, hogy a falujában a forradalom alatt lezajlott jelenetekből annyira és oly élesen emlékezett vissza: én is az ő állítását tartom helyesnek. Családja mindkét ágon régi kálvinista család volt. A Millék a 17-ik század első felében kaptak nemességet I. Lipót uralkodása alatt. Származásukra két lehetőség van. Vagy egy magyar családnak adták a vegyes nyelvű Kalotaszegen vagy Biharban ezt a vagy deák, vagy román nevet. Vagy a család eredetileg román eredetű volt. Több ok — bár inkább ösztönös okok — e második esetet tette bennem eldöntött bizonyosságúvá. Kétségtelen: a család egy több századdal ezelőtt (valószínűleg a reformáció legkezdetén) történt román beolvadás eredménye. Természetesen: a századok folytán úgy összekeveredett a környék kálvinista magyarságával, hogy román eredetük tudata teljesen kiveszett belőlük. A türei kálvinista templom gyermekkoromban még több tárgyán ott hordta a felírást, hogy ennek, vagy annak a Millének az ajándéka.

És mégis: honnan van bennem a *bizonyosság* a latin eredet felől? Először is: annak a kéthárom Millének, akit életemben láttam: tökéletes római feje, arca, arcéle, minden mozdulatuk született méltósága, melyet sem nyomorúság, sem társadalmi hanyatlás nem tud kiölni egy faj orgánikus emlékezetéből. Érdekes volt látni, hogy amint anyámat a hetvenes életkor vége felé meg-

támadták az öregség minden gyengeségei s a szenvedések mindennap kínpadra vonták: a meggyötört öregasszony feje, arca hogyan teljesedett napról-napra római maszkká, hogyan tűnt elő tökéletes tisztaságban, mintegy az örökkévalóság számára faragva: Volumnia, a római matróna, akinek született királyságát semmilyen szenvedés el nem homályosíthatja.

De a másik ok sokkal mélyebbről és döntőbben hatott rám. Már igen fiatal koromban észrevettem, hogy két olyan sajátság van meg bennem, s mindkettő majdnem a végletekig kifejlődve, amely két sajátság nem igen szokott egy és ugyanazon az ember bőrén belül találkozni. Az egyik: az ösztönös és a tudatalatti életnek végtelen gazdagsága, az intuíciónak, a megérzéseknek mohó szétgyökerezése emberekbe és dolgokba. Mintha a világ eleven húsából még ki nem vált ősállat volnék, ki érti a testek néma beszédét s mint a fiatal szerető szeretője testén: a világ legfinomabb tapintásaiban távoli haragokat, illanó titkokat, mélyre rejtett arcokat szimatol meg. A másik: az a kényszerítő belső forma, velem született szükségszerűség: hogy mindent, lelkem, életem egész tartalmát folyton egy logikai rendszer szigorú egységébe rendezzem és minden megéltet a *raison* matematikai képletével tudjak kifejezni. Ez a másik sajátság annyira latin elem bennem, hogy a francia kultúra fejlődésem magától értetődő, természetes formája lett. És az a sajátos, hogy ez a két sajátság nem csak hogy nem igyekezett egymást megsemmisíteni, hanem ellenkezőleg: minél inkább fejlődött az egyik, annál inkább gazdagodott a másik.

Anyám gyermekkoráról kissé többet kell beszélnem: mert itt érzem talán leggazdagabb forrásomat. Apja, Mille János, a forradalom után

beleesett abba a tétlen búskomorságba, melynek e korban annyi áldozata volt. A család több tagja életével áldozott a fellobbanó magyar reménységért. A vagyonka nagy részét elvitte a Kossuth-bankó. A megmaradt valamicskével János úr nem törődött: teljesen az italnak adta magát. A nagyobb testvérek már az élet útjait futották, kiki a maga végzete szerint. A család egyik férfi tagja kb. harminc éves korában úgy eltűnt a háztól, hogy soha nyomára nem akadtak. Egy másik férfitestvér megőrült. János úr élete is csak egy nehéz láz szomorú látomása volt egy tétlen me-rengés s az ital víziói között. Szegény kisgyermek Máriának mennyit kellett aggódnia, remegnie e sötét tántorgású élet mellett. De azért végtelenül szerette apját, akinek nagy ellágyulásai voltak a kislány számára. A kislány esténként felkupo-rodva egy székre, odanyomva arcát az ablak-üveghez, addig nézett farkasszemet a sáros, puszta faluval és az ijesztő éjszakával, míg apja léptei fel nem döngtek a kapu előtt. Néha ott ezen a széken találta a gyermeket a reggel, el-pilledve, mintegy belefagyva a várás feszült moz-dulatlanságába. És hányszor volt irtózatos a haza-térés, mikor az apát, mindjárt beléptekor, le-taglózta a mámor, vagy csúnya szavakat kerget-t az ajkára. Az öt-hatéves gyermeklány ezer gondoskodással tudott gyámola lenni ennek a zuhanó léleknek. Vacsorát melegített neki, fel-szolgált, székéhez vagy ágyához segítette, édes gyermekszavakkal legyűgyögte a mámor harag-jait s felcsiholta az apai szívet az ital rosszaságai alul. De néha az apa mindjárt az ital első jó-ságában hazajött. Ilyenkor mindig hozott vala-mit a gyermeknek: piros gyógyi almát, barna tordai pogácsát, erdőn fogott kis madarat, mi-egymást. Ilyenkor nem gyújtottak világot, hiszen

a gyertya és a fotogén igen drága fűszer voltak ebben az időben a faluban. A nagy nyitott tűzhelynél vacsoráltak s az apa felfakadó lelke meleg szőlombokban hajlott az elragadott kis lélekre. Hogy ezentúl egészen más ember lesz, nem fog többé egy kanál bort inni. Dolgozni fog, megújítja az öreg házat, visszaadja a földeknek régi életét, lesz lágy kenyér és édes szőlő a Mille-életen. És mindezt csak érte fogja tenni: Máriáért, az ő egyetlen édes gyermekéért. Mert ő csak érte van a világon s ha Mária nem volna, már rég elment volna a türei rögök alá. — Űsd meg, köpd le, édes gyermekem a saját apádat, ha mégegyszer itallal fog hazajönni, — mondta neki nagy csókok és édes cirógatások között.

Ilyenkor, vacsora után, órákig betüket rajzolni tanította a kislányt a tűzhely hamvában és zsoltárokat énekelgettek együtt be az éjszakába. Aztán jött a holnap: új elbukással az apa, új szenvedéssel a gyermek számára.

Ezekben a korai árnyéku években nőtt a gyermekbe az az anyaság, mely később egy népes családot félszázadig tudott védeni a végzet ellen. És amelynek átsugárzása szárnyaim leghatalmasabb lendítő ereje lett.

Mintegy kilenc éves lehetett anyám, mikor már apja annyira elborult, úgy odagurult végzetes szenvedélyének, hogy a rokonok s a falu vezetőinek tanácsára elhatározták: elküldik a kislányt valamelyik rokonhoz, hadd nevelődjék megfelelőbb környezetben. A választás anyám anyjának egyik testvérére, Zilahi Kiss Istvánra (de lehet: Mihály) esett, aki egyik erdélyi gróf gazdatisztje volt a Szilágyságban (vagy az erdélyi Hegyalján?).

A gyermeknek tehát el kellett válnia öreg dédelgetett gyermekétől: édesapjától. Felpakolták

kis batyujával egy szekérre és sok napi hosszú utazásban elvitték nagybátyjához. Nagybátyjának elég népes családja volt s igen jó módja. Második fia, Zilahi Kiss Béla később az Ellenzék munkatársa s a Kolozsvári Színház főrendezője. azután Budapestre költözve, mint a Budapesti Hirlap belső munkatársa *Junius* írói álnéven országosan ismert ember lett.

De a nagy szeretetre, tiszta rajongásokra született gyermeknek hideg volt az új otthon. Lehet, hogy a nagybácsi felesége sem szerette túlságosan a kis falusi rokont. És ekkor történt életének első csodája, mely egész szárnyszélességében mutatta meg ennek a léleknek hihetetlen erejét. A gyermek, ki oly szent türelemmel bírta el apja szörnyű tántorodásait: nem tudta elviselni ezt a nagy hűvösséget a szíve körül. Legszükségesebb holmiját egy kendőbe kötve megszökött nagybátyja házatól. És ez a kilenc éves kislány, szekérről szekérre kérezkedve, gyalogolva, hálva irgalmas lelkeknél, kérdezősködve úti vándoroktól, több mint két heti vándorlásban, át az akkori Erdélyen, haza tudott menni a tragikus fedél alá. Ahol súlyos árnyékok marcangolták gyermek lelkét, de egy hulló lélek minden megmaradt gyengédsége övé volt. Egyetlenegyszer mesélte el anyám ezt az utat és ez életem egyik legmaradandóbb emléke. Milyen szegény, stilizált, irodalmilag kikészített ehez képest a Dickens Copperfield Dávidjának ismert menekülése.

Előbb-utóbb azonban mégis meg kellett válnia a fájdalmas otthontól. A szülei ház nem jelentett semmi jövőt a fiatal lány számára a mindjobban elnehezedő apa mellett. Serdült leánykorában anyjának egy másik rokona, a vagyonos Kiss János kérte magához, kinek fele-

ségén kívül nem volt más családja. A fiatal lány itt igazi otthont talált, szeretetet és gondos nevelést. Innen vitte el a Szabó József „égő szerelme“ elrendeltetett szenvedései útjára.

Mert a szerelem „égő“ volt mindkét részről, teljesen úgy, amint azt a Tóth Kálmánnal folytatódó Petőfi kora megkívánta. Máig is ez a két élet mutatja nekem a legtisztábban, mintegy matematikai képletté sűrűsítve azt a tényt: hogy az egyesek még magánéletük legkülsőbb, legsajátosabb rezdülleteiben, életmajszolásuk, szenvedélyeik legrejtettebb mikéntségében is mennyire a kor egyetemes életformáit élik. Hiszen ez a szerelem is, bármily mély és őszinte volt első virágzásában: voltaképen abból a rajongásból fakadt, melyet e kor vallásának lehet nevezni. A fiatal lány mély révülettel mint fehér kötényt tartotta lelkét az égő virágu szóbokréták alá, melyet a csinos fiatal férfi a kor fájdalmáról, az elbukott szabadságharcról, a mult s csak az iménti napok hőseiről és az irodalom nagyjairól kiviharzott magából. Lelkük e közös vallásán át még a férfi hibáit, mulatozásait is mint a nemzeti fájdalomnak hozott áldozatokat tekintette. Az esküvőn a menyasszony, vállalva a kor néma tüntetését, fekete selyemruhában volt. Ezt a ruhát egész életén át érintetlenül megőrizte s mint nyolcvanhárom éves csendes menyasszony, ebben a ruhában követte csontvőlegénye hívását.

A fiatal nő boldogsága nagyon rövid volt. Apám már az első hetekben sem tudott ellenni a zajos pajtások, a zengő toastok, a kilendítő mámorok s hegedűjátékának hálás közönsége nélkül. Eleinte úgy segített a dolgon, hogy nagy társaságokat hívott a házhoz és néha napokig tartott a dínom-dánom az új otthonban. Természetes, ezt nem lehetett a végletekig bírni. De külön-

ben is: anyám nem tudta eltitkolni, hogy ezek a barátságos tatárjárások mély ellentétben vannak mindazzal, aminek ő otthonát látni szeretné. Erre aztán a fiatal férj mind sűrűbben talált ürügyet, hogy elmaradhasson hazulról s a megszokott hejehujákkal etesse szenvedélyes lelkét. Anyámnak, ki oly fájdalmasan korán tanulta meg az éjjeli várásokat az apai házban, most megint bőven kijutott ez a szerep. Mert titkos, tudatalatti rögzött gondolata volt ennek a megváltásra született léleknek: hogy amíg ő aggódik és fennvirraszt, addig nincs minden elveszve, az még mindig védelem azok számára, akiket szeret.

Most akadt mégis egy nagy vígasztalás is: az olvasás. Mint megkínzott madár tépte ki magát valósága ketrecéből a betűk végtelenségébe, hogy ott megtalálja lelkének minden valóságnál szűkebbes irreálitásait. Elolvasott minden elképzelhető magyar regényt, a legkiválóbbaktól a leggyengébbekig. De olvasta talán az összes akkor magyar fordításban meglevő francia, angol, olasz és német regényeket. Az oroszok közül azonban csak Turgenyevet ismerte. És hosszú éjszakákon át szívta magába a magyar költők verseit, az idegen költőket pedig a Szász Károly szomorú fordításaiban. Bámulatos emlékezete hihetetlen élességgel tartotta meg az olvasottakat.

Ezt a fiatal asszonyt, aki olyan komoly ihlettel nyílt meg az emberi génusz annunciációja előtt én nem ismertem. Hiszen mikor én 4-5 éves gyermek voltam, anyám már elérte a negyvenedik évét. És mégis hányszor láttam ezt a fiatal nőt, a nagy szeretet és nagy szenvedések e tiszta Máriáját, amint a kietlen külvárosi uccában, a kis lakásban a lámpa szelid öröme előtt ráhajlik a vígasztaló könnyre s szép arcát előntötte a valótlan valóság gazdag élete. Mert szép

volt ez az arc s első látásra lelked mélyére ment, mint az erdő lehellete, mint az istentisztelet kezdetén megzendülő orgonahang. A szép alkotásu fejet, a mély írású szép római arcot átsugározta a szellem és a jóság nagyobb szépsége. A haj fekete, fénylő és dús volt. Ez a sötét haj még jobban kiárnyalta a halántékoknál erősen kiszélesedő szép nagy homlok fehérségét. A gondolat erejét, az elvállalt szenvedés méltóságát, a jóság nyugalma s az egész belső élet mély tisztaságát mondta ez a gyönyörű homlok. A két nagy sötét szem inkább mélyen ült, nagy nyugalom tükei, néha mégis néma sírással és mindig csodálatos meleg suhanásokkal. Ez előtt a két szem előtt nem lehetett hazudni, nem lehetett lázadni a jóság, a szeretet és a tisztaság parancsai ellen. Az orr klasszikusan szabott római orr, igen gyenge görbüléssel. A száj széles, kifejező, elcsitított keserűség, széles hívású jóság és sok lemondás megmondója. De néha édes gyermeki nevetéssel, vagy sajátos mélyreható iróniával. Az arcok sápadtak, világítók, fájdalmasak. A termet arányos, középtermű, kb. 164—5 cm. magas. Minden mozdulatában mély nyugalom s valami pátosznélküli méltóság van. A kezek és lábak szép alkotásuak, igen kicsinyek. Legkésőbbi öreg korában sem volt 35. számú cipőnél nagyobbra szüksége.

Nem ismertem emberi lényt, műveltet, vagy egyszerűt, időst vagy gyermeket: akire anyám első látásra ne tett volna mély hatást. A városnegyedben, ahol laktunk, valóságos szentként tisztelték. Kis iskolás társaim a megismerés első percétől kezdve rajongtak érte. Azok közé az igen ritka emberi jelenségek közé tartozott, akit egyetlen rövid érintkezés után sem lehetett soha elfelejteni.

Ez az egész étellel való átmenekülés az írt világba, a már meglévő hajlamok segítségével sajátos abszolút lelki formát teremtett meg benne. A könyvek legtöbb vándorára van élethatása is az irodalomnak. Befolyásolja látásukat és általában azt, hogy hogyan veszik magukba a világot, hat ítéleteik kialakítására stb. De anyánnál nem csak ilyen hatásról volt szó. Nála az irodalom-világ *abszolút teljességben* behelyettesült a való helyébe. Pontosabban: ő a való, az élt világot az olvasott világ szemeivel, moráljával, levegőjével látta, ítélte, lélegzelte. Az olvasott világ alakjain át ismerte meg az emberek belső formáját s a „költői igazságszolgáltatást“ a gyakorlati világ abszolút érvényű kialakuló erejének, az Isten minden pillanatnyi tevékeny vigyázásának hitte. Az örök gyermek abszolút hitével hitte: hogy a tisztaság, a jóság, a becsület, őszinteség; hősiesség, szánsalom, önfeláldozás nemcsak lelki szépségek, hanem a gyakorlati világ elpusztíthatatlan érvényesülési eszközei. Hogy a gonosz, a becsstelen csak muló sikereket érhet el, de már itt a gyakorlati világban, a mindennapi szükséges események kikerülhetetlen kényszere folytán eljut büntetéséhez, mert az az embervilág gravitációja, hogy a rossz bűnhődjék. És hogy a jó, a tiszta ember előbb-utóbb érvényesül, mert ez nemcsak isteni rend, hanem a földi emberközösség egyetlen higiénája. És a jó minden szenvedése csak biztosítéka eljövendő győzelmének.

Ez az abszolút átmenekülés az igazságszomjas ember valóttan valóságába: egy hajszálnyi kékharsnyaságot sem jelentett nála. Ennél a természet mély ritmusaiban történő gazdag életnél elképzelni sem lehetett semmi nagyképűséget vagy mesterkéltiséget. De jelentett egy olyan világ-látást — minden szenvedés és szörnyű tapasztala-

lat dacára — egész hosszú életén át, mely tényleg csak a szentek vagy a gyermekek boldog tulajdona lehet. Az ő látásában a történelem nagyjai homálytalan hősök voltak, akik csak és csupán azért születtek, éltek s végezték a sok ezzel járó strapát, hogy: „boldogítsák és szabadabbá tegyék a népet, a milliókat“. Politikában a kormány és az ellenzék harca a gonoszok és a jók harca volt. Az önzetlen, csak a népért élő ellenzéki képviselők küzdelme az önző, a népet elnyomó és kizsákmányoló kormánypárti elemek ellen. Ha hallotta, hogy valahol az életben valamelyik ismerősünk csel vagy más gonoszság útján, valami jóhoz: álláshoz, vagyonhoz jutott: egész bizonyosra jövendőlte, hogy nemsokára valami büntető tragédia fogja érni az illetőt. Az olvasott élet e teljes átvalósulásának volt egy kedves következménye, amelyért sokszor tréfásan kötekedtünk vele, amit ő édes derült humorával tűrt. Gyermekeit és ismerőseinket az alkalom tartalma szerint a regényalakok neveivel hívta, hogy jobban fogja a belső valóságukat. Egyetlenegyszer veszttem össze Katica hugommal és akkor megkarmoltam a kezét. Anyám így szidott: — Te Straff, te Vajdár Benjámín, majd adok neked, hogy örökre elmegy a kedved az ilyen gyilkossági kísérlettől. — Természetesen, csak úgy érezhettem e szavak teljes súlyát, ha tudtam, hogy Straff milyen szerepet játszik az Új Földesúrbán és Vajdár Benjámín az Egy az Istenben. Jenő bátyám egyszer zengő szabadságszónoklatot mondott az enyedi teológia egyik ünnepélyén. Anyám meghatva tette le az ujságot: — Na, Jenő tegnap igazán Marius volt. — Ez a Marius igazán nem római, hanem: a Nyomorultaknak egyik főszereplője. A lakásunk környékén lakók majdnem mindenikének megvolt a maga Anyámtól kapott neve, úgy hogy sokszor egyik-

másik igazi nevét nem is tudtuk. Állandóan ilyen mondatokat lehetett hallani nálunk: — Hozott Ilona ecetet attól a vén Plankenhorstnétól? — Plankenhorstné a Kőszívű Ember Fiainak egy kellemetlen nénije, de nálunk a szomszédos Osztermanné, a boltosné volt. — Vagy: — Mama lelkem, jön Spanga! — Ennek a „Spangának“ igazi nevét nem tudom, de a városnegyed adószedője volt. *Spanga* különben egyike a Mailath országbíró három gyilkosának. Vagy: — Hallotta, mama, hogy Surinőr tegnap részegen még Komoróczyval is ki mert kötni? — Ez a Surinőr, a Mystéres de Paris *Chourineur*je, Zabola bácsi volt, a Felsőszén-ucca félelmetes cigánykovácsa. Komoróczy pedig egy Házsongárdon lakó nyugalmazott kapitány, akinek igazi nevére nem emlékszem s akinek anyám vad külsejéért és magános életéért adta ezt a nevet a *Csehek Magyarországon* világából.

Igy lett az olvasott világ az élt világ folyton termő mitológiájává ebben a millió gyökerű lélekben. És ebben a folyamatban nem az irodalom volt a létrehozó ok. Hiszen az csak e faluról hozott lélek természetes törvényei szerint szívódott fel áthasonult életté. A falu lelke, az ezer ijedtségű, ezer látomású, az igazság és jóság örök szomjától sóvárgó néplélek gazdagodott új életre benne. Ez a fiatal nő gyermekkorától kezdve csodálatos teljességgel szivta magába a falut: nyelve minden izét és titkos hajlásait, meséit, dalait, bölcs mondasait, az arcok és testek kifejező mozdulásait a bennük átömlő élet megmondására. Az élet minden viszonyában ilyeneket lehetett hallani ajakáról: — Te is olyan vagy, mint az egyszeri favágó, aki... Ugy beszélsz, mint a kétarcu király, akit... Vigyázz, úgy ne járj, mint a kisbíró szarkája stb. stb. A nép ezer és ezer mondásba jegecesedett év-

ezredes bölcsessége mintegy természetes ritmusa volt e nyugodt és tiszta elmének. És átmenekülése az irodalomba: népének menekülése volt a mesebe, hogy a rossz és jó ős világpárbajába bele tudja hinni az igazság diadalát, a jóság, a sziv abszolút jogát. A néplélek világteremtő erejével teremtette át olvasmányai segítségével a világot saját tisztaságának, jóságának és szeretetének teljes kinyújtózhatóságára.

És a gyermek sok szenvedése az apai házban, a nehéz éjszakákon át együtt énekelt zsoltárok, a tűzhely világánál felolvasott bibliarészletek, a nemzeti tragédia lelkéhez verődő hullámai, a romantikus irodalom pátétikus mozdulásai a szenvedők, a megalázottak felemelésére, az újabb magános éjszakák szenvedései megteremték örökgyermek lelkében, mint legfelső vigasztaló erőt: az elhivatás misztikus hitét. Az annunciáció forró titkaként terjedt el benne a mély hit, hogy ő azért szenvedett annyit gyermekkorától kezdve, azért van kiválasztva erre a csodálatos útra: mert ő a magyar Mária, ő fogja a világra szülni a minden magyar szenvedés megváltóját, az új, a győzelmes Kossuthot, a magyar Redemptort.

És a gyermekek születtek is szorgalmasan egymásután. Az első volt: Árpád, akinek már neve is egy új honfoglalás nagy reménységét mondta. Szép gyermek, nagy kék szemekkel, fűrtös gesztenye hajjal, erős jóalkotásu testtel. És igen szép tenor hanggal s bámulatos zenei hallással. De sehogysem akar megváltósan indulni a dolog. A gyermek az Istennek sem akar tanulni s már 9—10 éves korában csunya hajlamot mutat az alkohol iránt. Folyton bukdosik a református kolégyomban. Tizenkétéves korában apám megunja a dolgot, kiveszi az iskolából, inasnak akarja adni. Anyám titokban visszairatja az isko-

lába, de a legközelebbi évnegyed végén *tiszta négyese* van, még a vallásból is. Osztályvezetője nevetve mondja, hogy ilyen bizonyítványt nem látott még. Anyám vérző lemondással egyezik bele a kikerülhetetlenbe. Nagy pártfogásosan beadják inasnak a *Flórián Testvérek* fűszeres céghez, melynek rendes vevői voltunk. Az első napon elküldik a gyermeket valami apróságért a pincébe, de hiába várják vissza. Mikor később eszükbe jut érte menni: a tizenkét éves fiut holtrészen találják meg egy kiüritett üveg mellett. Így indult meg az a szomorú élet, mely harminchét évvel később Kolozsvár egyik uccái árkában ért véget.

A második gyermek: Jenő már lényegesen többet hozott a betlehem-i jászol levegőjéből. Külseje ugyan sokkal kevésbé mutatós, mint bátyjáé. De eleven eszű, gyorsan tanul. És különösen: örökli anyja nagy olvasási szomjúságát és ami több: igen szépen szaval és egész korán már maga is próbál verseket csinálni. Igaz, hogy a kamaszkor forradalmával kezdenek benne felrémiteni az apai szenvedélyek és nyugtalanságokat okoz. Tanulási buzgósága is meglanyhul s már a szekunda sem ismeretlen előtte. De az anya az egyetlen reménység kétségbeesett erejével kapaszkodik bele. Együtt rajonganak a közös olvasmányokon s az anya a kezdő teljesülés boldogságával hallgatja fia kezdő verseit. És minden szomorúságot megfizet: mikor a kolégyomi ünnepeken fia szavalata megfogja a lelkeket és a tapsoló közönség az ő arcán olvassa az anyai boldogságot.

A harmadik gyermek: Ilona, az első leány. Friss egészségű, erős életű, gyors felfogású, ravasz ügyvédeszü gyermek. Az iskolában mindig tiszta kitűnő, ő is nagy szavaló és írásbeli dolgozataival is feltűnik. Sok tehetsége van a nyelvekhez és Degerando Antoniának, a kolozsvári felsőbb

leányiskola híres francia igazgatónőjének kedvence. És sajátságos: anyám, akinek olyan dús anyasága volt minden gyermeke számára és olyan minden percben éber igazságérzete: iránta sohasem tudott az lenni, mint a többi gyermeke iránt. Ez nem azt jelenti, hogy nem szerette, vagy nem volt jó anyja. Éppen úgy szorgoskodott, aggódott érte, mint a többi gyermekért. De a mélyebbre néző szem láthatta: hogy mindig van benne valami ösztönös idegenkedés a lány iránt. Lehet, hogy ennek az oka önnönmaga előtt sem volt tudatos. Talán: mert ez a gyermek örökölte legteljesebben az apai pszihét s volt legtávolabb az ő belső arcától.

A következő gyermeket, a szép szőke Máriát a difteritisz megfojtotta.

Gyula szép, rendkívüli komoly gyermek volt nagy hajlammal az olvasás, a versek iránt. Jóska az óvodában az egész városban szétterjedt hirt szerzett, hogy milyen csodálatos alakokat tud agyagból gyurni. Őket is a difteritisz ölte meg.

Erzsi, a hetedik gyermek sajátságosan hetedik volt. Külsejében, belsejében teljesen különálló tünet volt. Nem örökölt sem az anyai, sem az apai belső és külső arcból semmit. Az egyetlen barna gyermek volt a családban. A Szabók zseniálításából és gyors felfogásából sem volt meg benne semmi. De vasszorgalma volt, zsarnok akarata, konok, kitartó, messzicélú ravaszsága. Idegenül állt az egész családdal szemben, de anyámra megmagyarázhatatlan végzetes hatást tudott gyakorolni.

Aztán születtem én.

2.

Ugy látszik, a dolog eleinte nem volt tulságosan inyemre. Mert születésnapomtól, junius tizedikétől egészen a következő évig minden percben várták a halálomat. Anyám sokszor mesélte el, hogy ősztendő estéjén már végleges agoniában voltam és már sirni sem tudtam. Ő egész Szilveszter-éjszaka kétségbeesetten imádkozott értem. És ime: újév reggelén Dezsőke vidáman gügyög a bölcsőjében. Szegény jó anyám nagyon szerette az ilyen terminusra kikészített csodákat. Nekem pedig, úgy látszik, már akkor is volt elég humor, hogy segítsek a dologban neki.

Legelső emlékeim — csak szaggyalott képek — igen messziről valók. Alig multam valamivel két éves s még szoknyácskában, erdélyiesen: köntösben jártam. A Holdampf háznál laktunk a Holdvilág-uccában. Nyári reggel van, anyám szép új köntösbe öltöztet. Kitipegek az udvarra, de csak a disznót látom az udvar mélyén az ól mellett. Odamegyek s megfogva köntösöm, ismételve mondom: — Ni, dincsó, új köntös. — Ni, dincsó, új ruha. — Valaki kacag mögöttem. Egy Keresztes bácsi nevű lakó volt. Aztán minden lakó kijön az udvarra, engem kézzől-kézre adnak. Csókolgatnak és kacagva mondják: — Ni, dincsó, új köntös.

Nyári este van, az udvaron már nem süt a nap. Keresztes bácsi két botot: egy nádpálcát s egy vastagabb barna botot ad lovagolni. Lovagolok rajtuk, beszélek hozzájuk, a földön valami szalagot találok, a nád-lónak a „nyakába“ kötöm. Aztán egy kissé megbágyadok, leülök a küszöbre és nézem a lassan sötétedő udvart.

A nálam nyolc évvel idősebb Ilonát valami rosszaságért az asztal alá ültették a nappaliban. Holdampf, a házigazda éppen látogatóba jó. Ilona

nagyon szégyenli magát s összehúzódik, mint egy ijedt macska. Mama mosolyogva magyarázza a dolgot. Holdampf kissé idegenesen beszél és ilyen vigasztalásokat mond: — Nem baj, nem baj, ettől lesz szép a kis leány, ettől nő meg a kis leány.

Apám egy diófának támasztott létrán áll. A levegőnek nagyon jó hervadtlevél szaga van. Apám szép nagy, zöldburku diókat szed le, mi gyermekek hordjuk a lakásba. Az apánk és a mi kezünk is csupa barnás-zöld maszat.

Ezek mind négyéves korom előtti emlékek. Miért maradtak meg épen ezek?

Költözünk a Holdampf-háztól a Rót-házba. Négy és fél éves lehetek. Egy nagy kenyér-dúc van a kezemben, valaki fogja a kezemet, de nem tudom már, hogy ki. Szopogatom a kenyeret s úgy megyünk a butorokkal megterhelt szekér után. A kenyérnek végtelen jó íze van és én egy nagy, jóleső szomorúságot érzek.

A Rót-ház a Felsőszén-ucca közepén volt, lefelé vett irányban a baloldalon, ahol a házak mind jóval az ucca szintje fölé voltak építve elég meredek hegyoldalra. A mi lakásunkhoz kőgrádicsokon kellett felmenni, mert mi a felső lakásban laktunk. Anyám kis kertlet csinál a lakás körül. Emlékszem a karósbabra, a rengeteg kék-virágu felfutóra, violára, szekfüre; rezedára, vaniliára, betoniára (pétunia), biszizjókra, verbénára s egy-két sugárzó arcu napraforgóra. Egész napokat a növények közt babrálok. Az ajkaim közé s az orromhoz viszem őket s végtelen nagy jóleséseim vannak. A gyermek kezdi érezni a világ-erdő titokzatos édességét.

Lenn a földszinten egy fiatalembernek elképesztően szép nadrágtartója van. Heteken át mindennap elhatározom, hogyha egyszer király leszek, ilyen nadrágtartót fogok venni.

Lakóházunkkal szemben, az ucca másik oldalán volt a Menyhárt-testvérek fűszeres boltja a „Jó Baráthoz“. A cégéren két kéz fogott egymásba. Mikor 1925 novemberében Kolozsvárt voltam, ez a bolt és ez a cégér még meg volt. Jenő bátyám, aki nagy betyár volt, kezembe nyomott két krajcárt és átküldött a boltba ezzel a tanítással: — Mondd ezt: Menyhárt bácsi, kérek két krajcárra szunyogháját. — Én a nyiló boltajtó nagy csengőjétől s a kis boltot megtöltő vevőktől zavarba jöttem és reszkető hangon kértem: — szunyog bácsi, kérek két krajcárra Menyhárt — hájat. — Óriási kacagás zuhogott fel, tizszer is elmondatták velem a mondatot s a boltos és fiatal felesége teletöltötték a két markom „angolgyümölcse“ (cukorka).

Egy reggel egy asszony ront be hozzánk s hozza a hirt, hogy Menyhárt boltosné az éjjel megfulladt ágyában. Este almát evett, a csutkának bizonyos részecskéi a torkában maradtak s így fulladt meg álmában.

Érdekes, hogy ennél a háznál, ahol körülbelül kilenc hónapig laktunk, Jenő bátyám fennebbi esetét kivéve: egyetlen egy testvéremre sem emlékszem. Mintha nem is laktak volna otthon. Valószínűleg ez azért van, mert ebben az időben teljesen magammal: testem életének s a világgal történő kapcsolatainak felfedezésével voltam elfoglalva.

Következő lakásunk már döntő jelentőségű a Szabó Dezső-kozmosz kialakulásában. Ennek a háznak a tulajdonosnőjéről: Bogdán Póli ház volt a neve. Fennebb volt a hegyoldalon: a Felső-szén-ucca és a Kőkert-ucca sarkán. A hegyoldal magas partján épült, vagy tiz lépcső vitt fel az udvarára, mely vagy másfél méter magasságra volt az ucca szintje fölött. Mi laktuk az egész tel-

ket. Volt szép udvarunk két lombos fával. És: kert, kert, végtelen, bozontos délamerikai őserdő! Igaz, hogy mikor husz év múlva valami véletlenből viszontláttam ezt a végtelen őserdőt, hihetetlen meglepetéssel tapasztaltam: hogy bármely irányban egy pár ugrással átugorhatom. A kert deszkakerítése mögött az ugynevezett Istvánffy-kert nagyobb végtelensége segített az őserdői horizontnak. Ezt a kertet azóta teleépítették egyetemi épületekkel. Akkor csupa gyümölcsfa volt.

Mi volt ebben a kertben? Minden. Az egész még el nem vesztett paradicsom. Körte-, alma-, szilvafák, veresszőllő- (ribiszke) és egresbokrok. Azután az anyám virágai, nagy táblákban, gazdag özőnlésükben kicsapva az udvarra is, elhullámozva a küszöbökig. Anyám még egy kis kukoricásnak is tudott helyet szorítani az egyik szegletben, ahol forró nyári napokon az ugorka-, a tökindák és levelek szaga elkeveredve a felforrósodott kukorica szagával, valami csodálatosan részegítő levegőt adott. Aztán volt a kertben egy félhomályos, ezer dologgal zsufolt, vastag deszkákból épült kamra. A kamra és a kert kerítése között keskeny sikátor volt, tele homállyal, óriási csalánokkal és lobodákkal és a titokzatosság jól-éső halvány félelmeivel.

Micsoda boldog mámmal élt itt minden! Mintha az édesanyám vigyázó szemeiből az élet tokaji borát itták volna: fák, virágok s még a „sikátor“ buriánjai is hejehujázva táncoltak bele a nagy életcsárdásba. Egy döblecünk (sütőtök) akkorára nőtt, hogy nekem külön szobát faraghattak volna belé. Az anyám százszinű violái óriási gerezdekben lóbálták szét illatukat. De a legmulatságosabb volt egy papsajt imperáлизmusa. Ez a gyom-Mussolini az udvaron, közel az ucca fölött magasan tarajló kerítéshez nőtt világra.

Eleinte éppen olyan taknyos, vézna kis proli volt, mint bárhol ismert kollégái. De úgy látszik, revideálta világnézletét. Egyszerre csak látunk egy roppant izmos papsajt-kamaszt, mely már magasabbra nőtt a kerítésnél. Aztán lett másfél-ember nagyságu, fatörzsű, terebélyes, hatalmas; gőgös Über-papsajt. Az uccán csoportban álltak meg az emberek a csodálatára és az egész városnegyedben beszéd tárgya volt a „Tekintetes asszonyék“ papsajtja. Mert ebben a szegény negyedben, ahol úri ember nemigen lakott, apám volt: *a* Tekintetes Úr és anyám *a* Tekintetes Asszony.

Egy reggel anyám nagy titokzatos arccal hívott a kertbe. Kijelölt egy szép négyzet-alaku területet, lehetett vagy négy négyzetméter és mondta: — Na rajkó, ez a te kerted, meglátom, milyen ügyes gazda leszel. — Adott egy csomó palántát s pelargónia (muskátli) és szekfü oltványokat. Ez a „kert“ eddig csirázott szerte-szét matató lelkecskéimet egyetlenegy lélek egységébe hozta. És ekkor éltem meg először azt a jelenséget: mely egész életemen át egész lelki termésem alapformája maradt. Amint anyám ajándékának nagy öröme belémgyult, szóval: amint a külvilágtól megkaptam a tevékenységre indító lökést: egyszerre *teljes egészében* láttam kis kertemet úgy tökéletesen készen, amilyenre meg fogom csinálni. Így voltam mindig minden művemmel. Az alkotás sohasem egy ötletből: egy alakból, élet-részletből stb. indult ki. Először mindig *az egész* volt meg bennem s ez termelte ki magából a részleteket. Egész bizonyos: végzetesen: az elképzelhető legabszolútabb szintétikus lelkialkat vagyok.

Még most is bennem van ennek az első „alkotásnak“ édessége: hiszen ez volt életem első nagy mozgósítása. A fáskamrából nagy nyirága-

kat cipeltem elő. Nagy türelemmel egyenlő pálcikákat tördeltem belőlük. Ezekkel aztán körül szurdaltam birtokomat. Az egymástól egyenlő távolságra álló pálcikákat vékony nyirvesszőkkel fontam egy csodálatosan valószínű keritéssé. Elül hatalmas kaput építettem. Két szép fehér vastagbacska nyirfaág volt a két sasfa s ezekre vesszőkből diadalívszerű tetőt csináltam. Kinyitható, becsukható vesszőajtót is fabrikáltam a kapuba, melynek sarkai és zára a lánytestvéreim kézimunkájából elhullatott „hárász“ végecskékből készültek. Az egész hitbizományomat egy szép széles úttal két részre osztottam, melyet lapos fehér kavicsokkal kiköveztem. Ebből aztán apróbb utak ágaztak szét, szigorú szimmetriával szabályos geometriai formákat alkotva.

A főút végére kis házacska építettem tégladarabokból és agyagból. Fedele és ajtaja deszkaskatulyák oldalaiból készült. Két ablakába úgy kerítettem üveget, hogy anyám csendes elnézésével elkölcsönöztem a nappali falán csüngő két kisebb fényképnek a védőüvegét. Függönyhöz színes rongyokat leánytestvéreim adtak.

A főút két szélére egyenlő távolságokra kissasszonypapucs-palántákat ültettem, melyek meg-növe igen méltóságosak: gesztenyefa formájúak. A többi palántákat (viola, szekfű, pellárgónia, betónia (= pétunia), császárszakál, oroszlánszáj stb.) szimmetrikus csoportokba osztottam szét az ágyásokba. A keritésem és a kapum tövébe fel-futó (délignyító) magot ültettem.

És a föld, mint egy jó öreg házikutya, vidáman odajátszott világot kezdő kis pajtásának. — Játszodjunk Dezsőkével, hogy szeresse meg örökre fakadó titkaimat, — mondta a drága öreg kujon, és úgy töltötte növénykölykeimbe az élet borát, hogy az csupa csuda volt. Pattantak a magvak,

rohantak a csirák, bomlottak a levelek. Pedig eleinte alaposan belelázatlanlkodtam a munkájába. Minden órában kétszer-háromszor kihuztam a földből a palántákat és oltványokat, hogy megnézzem: nő-e már a gyökerük. Még az ebédről is felugrottam két fogás között s kifutottam kémlelni növényeim földi titkait. Mikor anyám megkérdezte, hova rohantam ilyen illetlenül, lelkendezve feleltem: Már nő, már nő! — és lemértem mutató ujjamon, hogy mekkora már a próbálkozó gyökerecske. Anyám — mint minden hasonló esetben — csacsikirálynak nevezett és megmagyarázta, hogy ezzel veszélyeztetem ültetvényeim életbiztonságát. És mert egy szép kis muskátliágam tényleg belehalt ebbe a tulmозgalmas állapotba: lemondtam érdeklődésemnek erről a részéről. Ehelyett hihetlen éberséggel lestem: hogy egy kis gyom, apró csalán, békavirág, vagy más kítaszítottja a növénytársadalomnak felüsse fejét birtokomon. Akkor aztán gyomláltam oly buzgósággal, hogy annál gyomlálóbb gyomlálást képzelni sem lehetett.

Pár hét múlva csodálatos paradicsom lett a Dezső-hacienda. Kerítésemen egymásután nyitak fel a felfutó nagy kék szemei s komoly áhítattal nézték a nyár boldog tovaomlását. A kisasszony-papucsok megnőtt terebélyecskéi titokzatos furcsaságu árnyékokat veteltek a kis ágyásokra. A bácsi-képű császárszakállók igazán „nagyképűek” voltak és ezerszinűek. Négy-öt muskátlim óriásokká duzzadt s már bimbókat dárdáztak a levegőbe. Kinyilt violáim szaga pedig olyan jó volt, olyan hosszucirógatásu, mint esténként az édesanyám keze szőke fürteimen.

Nagy dicsőség volt nekem ez a kert. Látogatóink nem győztek eléggé csodálkozni a négy és féléves gyermek Le Nötreságán. Csak ne csókol-

tak volna összevissza. Ezek a csókok voltak első gyermekségem állandó szörnyüségai. Kézről-kézre adtak s mindenki az arcom frissességébe törölte a száját. Különösen valami Lujza néni borzalmas lapos, széles csókokat, valóságos csók-havelokokat borított rám. Alig tudtam kitörölközni belőlük.

Ebben az időben a kertemnél egy egyetemesebb érvényű és végzetesebb boldogság is ért, bár csak megkésve vettem észre. Egyszerre csak tudtam olvasni.

Családunkban egész vallásos kultusza volt a magyar irodalomnak. Ebben az egyetlen dologban még rettenetes zord és idegen apám is együtt volt velünk. Bár igen szegények voltunk: a nagy magyar klasszikusok, sőt a kor ünnepelebb költői is diszkötésben, lehetőleg képes kiadásban voltak meg. Minden karácsony s a születés- és névnapok új köteteket hoztak a házba: anyai, testvéri vagy más dedikációkkal, melyekből a nemes pátosz ritkán hiányzott. Petőfi-kiadásunk kettő volt. Egy teljes képes kiadás a Barabás rajzaival. A másik, a család dédelgetett könyve: Petőfi verseinek 1846-ban összegyűjtött kétkötetes kiadása.

Esténként, apánk hazavárásának szomorú óráiban, lelkünk függőnyei mögött nyugtalanul alvó vak rémületekkel, összebújtunk anyánk körül. Vagy ő mesélt, vagy a könyveket vettük elő. Jenő bátyám benn lakott a kollégyomban, de ha nagyritkán otthon volt, ilyenkor ő olvasott fel valamit. Rendkívül szép hangja volt s teljes átéléssel hozta belénk az olvasott dolgok életét. A mindennapi felolvasó Ilona néném volt, ki szintén szépen tudott olvasni. Legtöbbször verseket olvastunk, sok rövidebbet vagy egy hosszú elbeszélő-

költeményt. Próza-olvasás ritkán volt, a regényeket vagy elbeszéléseket inkább anyám mesélte.

Csodálatos, hogy mit jelentettek nekem egész kezdő gyermekkoromtól fogva ezek a mesélések és felolvasások. Az akkori átéléseket most is egész frissességükben, egész levegőjükkel vissza tudom élni. De most sem tudnám pontosan összes elemeire bontva elmondani, hogy mi történt bennem.

Folytatása a márciusi füzetben.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

AZ ÚJ HONFOGLALÁS FELÉ.

A Karácsonyi Levél 2-ik része.

I. A népképviselet.

Azokra a gondolatokra, amelyek itt következnek s amelyek a magyarság élethez jutásának elkerülhetetlen feladatait mondják, a mai politikai élet apró vigécei fölényes mosolygással mondják: — Szép, szép gondolatok. De sohasem lesznek egyebek, mint szép gondolatok. Mert ezek a gondolatok Magyarországon sohasem lehetnek a „*reálpolitika*“ alapjai.

Könnyebbség kedvéért elfogadom ezt a cudarul idegen szóösszetételt: *reálpolitika*. És keresem: milyen tartalom van e rossz idegen szó mögött.

Mi a tényleges tartalma a fertelmes év: 1867 óta ennek a szónak? Annak a fizikában észlelt törvényszerűségnek a mintájára, hogy az erő a legkisebb ellenállás irányában érvényesül; egyszerűen röviden ez: *olyan politikát csinálni, melylyel legbiztosabban és leghamarabb kormányhatalomra jutunk és amellyel ezt a hatalmat a legkönnyebben a legtovábbra megtarthatjuk*. Vagyis: olyan államot csinálni a magyarság testén, mely az ország összes hatalmi tényezőinek védő és szerző gépezete. Hogy ezek a tényezők az illető kormányban lássák legfőbb biztosítékukat és minden életösztönük erejével igyekezzenek azt minél tovább a hatalmon tartani.

Mit jelent ez magyarra fordítva? Melyek ezek a tényezők Magyarországon? 1. Az idegen dinasztia. 2. Az idegen arisztokrácia. 3. Az idegen

magas klérus. 4. Az idegen ipari és kereskedelmi kápítálizmus és függvénye: az idegen sajtó. 5. A nagyrészt idegen legmagasabb katonai hatóság. 6. Az idegen magas bürokrácia. 7. Az idegen municipiumok.

Tagadhatatlan, hogy az 1867 óta napjainkig uralkodó kormánypolitika bármily jelszó vagy frázeológia mögött e tényezők számára bőven és kiadósan reális politika volt. És mely elemek nem jelentettek hatalmi tényezőt az uralkodó hatalom számára? A magyar parasztság, a magyar munkásság és a magyar szellemi munkások milliós és százezres tömegei. Ezek számára ez a „*reálpolitika*“ a jelen minden szenvedésével, a ma megölt holnap egész jövőtlen vak reménytelenségével irreális politika: halálpolitika volt. Így teljesült meg az őt világrész legembertelenebb természetrajzi képtelensége: a magyar magyarság jövőjének tervszerű megépítése sohasem jelenthetett „*reálpolitikát*“ Magyarországon.

Igaz: ezeknek az elemeknek is jutottak bizonyos *reálpolitikai* gyönyörűségek, ha nem is táplálók, de annál zajosabbak. Mert a kormányhatalom részesei fájdalmasan csak korlátolt számban lehetnek. Így mindig sokan vannak olyanok, akik még csak szeretnének e hatalomra jutni. Ezek nagyon reálpolitikusan tudják, hogy mit jelent az nekik törtetésükben, ha nevüket a tömegek lelkesedő zaja löki előre. Ezeknek aztán egy átmeneti, még nem revideált, mondhatnám: „romántikus“ alkalmi „*reálpolitikájuk*“ van. Ez a pecsenye-előtti reálpolitika aztán tényleg minden jót megígér az élet e szomorú milliós statisztáinak. A fene turáni pogány magyarságtól az „intransigens“ faji védelemig úgy ömlik az áldás ebből a fűrészelő alreálpolitikából, mint részeg szájból a tegnapi jó. Ez a másodrendű reálpolitika pontosan

a kormányhatalom küszöbéig ér. Erre a küszöbre fellépve aztán a hirdetője ezt mondja: — *Revideáltam.* — Jól meg kell érteni: nem azt mondja, hogy mit, milyen okokból milyen mértékben és módon és milyen célokért revideált. Egyszerűen ezt mondja: — *Revideáltam.* — És tényleg, ez csak egy szó s nem jelent semmilyen testi vagy lelki tevékenységet, lelkiismereti számadást, új termékeny lelki elindulást. És mégis valami halálosan komolyat, végzetesen tragikusat jelent a magyar munka milliós elítélteinek. Ezt jelenti: most már mehettek a fenébe és maradhattok ott, ahol voltatok. Elvégre is az a fő, hogy én maradjak a nehezen megszerzett hatalmon és erre a célra mégis csak jobb az a másik régbevált igazi reálpolitika, mely összes elődeimet a hatalmon tartotta.

További értelemben aztán jelenti a „reálpolitika“, a zsákmányra törtető politikai gangsterek mindennapi csatájának apró taktikáját. A szőnyegkihúzásokat, a megfúrásokat, az elfűrészeléseket, a voks-musztangok ügyes meglasszózását stb., stb. Mindazt a piszkot, aljasságot és embertelenséget, melyekkel ezek a csatorna-Machiavellik napról napra demoralizálják a közéletet.

Az újlelkű magyar minden emberi tisztaságával, egész megváltó akaratu magyarságával halált jelent erre a hagyományos „reálpolitikára.“ *Az újlelkű magyar a magyarság örök, egyetlen reálitását a magyar munka milliós tömegeiben: a magyar parasztban, a magyar munkásban, a magyar szellemi munkásban látja. Minden más elemet csak annyiban tűr meg, amennyiben ezek az elemek az élet valamely nélkülözhetetlen funkcióját jelentik ez egyetlen reálitás számára és csak azok közt a határok közt, melyek közt ez a jelentésük nyilvánvalóan megvan.*

Az újlelkű magyar halálosan megveti az apró taktikák, az ötvenpercentes megegyezések, a „közös platform keresések“ a „közös nevezőre hozások“, a praktikusán gyáva revideálások: az egész eddigi „*réálpolitika*“ meddő és szennyes módszereit. Ehelyett: tudva azt, hogy a régi korhadt világrend rothadt elemeivel nem lehet új világot építeni: minden felelőség heroikus vállalásával hirdeti a maga sérthetetlen új dogmáit, minden elemében szükségszerűen egységes gondolatrendszerét. És mikor az új tábor megnövekedésében érkezettnek látja az időt: a több erő becsületes nyílt kényszerével, új életet adó, halálosan szigorú következetességgel valósítja meg a magyar élet új rendjét.

Mert az új magyar honfoglalás az élet minden terén, az egyén és közösség minden viszonylataiban: új morált jelent. Hiszen ez az új horizontu magyar sokkal jobban ismeri az emberi lélek mechanizmusát s a közösség élettani törvényeit, mintsem hinni tudná, hogy szennyes és beteg eszközökkel tiszta és egészséges kort lehet teremteni. Hiszen az ilyen eszközök szükségszerűen olyan embertípusokat és olyan közéleti levegőt teremtenek, hogy végzetesen lehetlenné teszik minden becsületes egyetemes érdekű cél megvalósítását. Bűnös és örült okoskodás az, mely ezt mondja: — Legyünk húsz évig szajhák, hogy aztán zavartalanul szűzek lehessünk. — Az új lelki felkészültségi magyar mindenekelőtt éppen a csatorna-machiavellik, a honmentő Rokámbolok, a politikai gangszterek és siberek megsemmisítését jelenti. Az új honfoglalás ehelyett a heroikus program-hirdető, a nyílt erővel harcoló, a minden szükséges történelmi leszámolásra kész magyar harcos típusát teremti meg.

Mert ez az új magyar már nem: „*kapcsol ki*“. 1867. óta a mai napig kedves divat, hogy egyetlenegy jelszóra, egyetlenegy köz-szenvedélyt jelentő problémára úszították a magyarság minden figyelmét. Minden más problémához odaénekelték: — Ennek bolygatása ma nem időszerű, ezt a kérdést ma okosabb dolog *kikapcsolni*, ne bontsuk meg a mai nehéz időkben a nemzet egységét ennek a kényes kérdésnek a feszegetésével, ne adjunk ellenségeinknek tápot stb., stb.

Sajátságosan: ezek a nagylelkűen *kikapcsolandó* problémák mindig olyanok, melyeknek megvalósítását a magyar magyarságnak, a magyar munka milliós tömegeinek legmélyebb élet-szükségei sürgetik. A magyarság így mindig „*kikapcsolt*“ elem volt a saját hazájában. Ma az irredenta az az általános kloroformos kendő, mellyel a magyar lélek minden más veszélyre riadó ösztönét holtra kábítják. Micsoda gyalázatos, milyen minden magyar jövőt meggyilkoló üzletet tudtak csinálni a magyarság nagy történelmi tragédiájából!

Mi erre ezt feleljük: — Az élet összes folyamatai annyira egybehatók, minden folyamat annyira meghatározó eleme minden más folyamatnak: hogy egyszerre szembeszállunk minden megoldásra váró problémával és azokat egy új egységes gondolatrendszerrel egy teljesen új életrendben akarjuk megoldani. Hiszen bármelyik problema *kikapcsolása* a vereség és a halál következményét jelentené erre az új honfoglalást jelentő jogrendre. És ha már valaki nem tud megélni a megszokott *kikapcsolások* nélkül: hát kapcsoljuk ki az uralkodó érdekszövetségek s a hódító idegenség érdekeit. *De az új életet*

követelő magyar problémák megoldásánál a legkisebb engedményre sem vagyunk hajlandók.

Mi már teljes lelki védettséggel nevetünk a „lassú fejlődés“ és a „még rá nem érettség“ sokszor bevált hülye és svihák nótáin. Minden nemzet életében előfordul olyan időpont: hogy a századokon át felgyűlt történelmi bűnök, elhanyagolások, ki nem elégített szükségek problémáit máról-holnapra kell egy új életrendszerrel megoldania. Az olasz fásizmus, a török kémalizmus és az újabb orosz fejlődés letagadhatatlan példák erre a tényre. Különben is, ma már az elemista gyermekek is tudják, hogy egy nép sincs „ráérve“ semmiféle új intézményre: hanem csakis a már megvalósított új intézmények nevelik és érlelik rá a tömegeket az ezeknek az intézményeknek megfelelő lelkialkatra. Többször rámutattam, hogy a francia nép éppen a francia forradalom előtt volt legkevésbé *ráérve* a köztársaságra. Ismereteseek a 18-ik század royalista tömeghisztériái. Hogyan is érhetett volna meg a francia nép-
lélek a köztársaságra egy olyan uralom alatt: mely a vallás, a nevelés, a köz- és magánélet minden tényével és intézményével királyhívóvé kalapálta a lelkeket?! Aztán: megcsinálták a köztársaságot és ez a maga intézményeivel magához érlelte a lelkeket. Az emberi fejlődés folyamán igen sokszor így valósultak meg olyan új történelmi képletek, melyeket a régi rendszer haszonélvezői még e megvalósulás előestéjén is fölényes mosollyal *utópiának* neveztek.

1.

Kétségtelen: hogy annak a nagy történelmi vajúdnak a mélyén, mely ma egész Európát válsággal gyötri, — még külpolitikai vonatkozásban is — az állam problémája áll. A millió

életérdekből előparancsoló új történelmi cél: az államot bizonyos uralkodó érdekszövetségek részvénytársaságából átalakítani a munka nagy tömegeinek, a nemzet egész testének védő és szerző gépezetévé. Olaszország, Törökország, Oroszország, Németország történelmi laboratóriumok, ahol e nagy cél irányában indultak meg jelentős kísérletezések.

Természetes: hogy ez új állam megépítésénél a törvényhozás módjának, a népképviselőlet formájának van elsősorban döntő jelentősége. Ezért érthető, hogy az összeomlás óta e körül a kérdés körül puffant el a legtöbb szó-bomba. Itt kell a dolgok legmélyére világítanunk: mert a napi divatok vigécei és a zsákmányukért remegő érdekelték lármája nyomán itt történtek a legmélyebbre ható tévedések.

Új bölcsek akadtak, akik kimondták a Francia Forradalom és a demokrácia csődjét. Követelték a visszatérést a kevesek uralmához. Igen sokan: nyíltan az olasz, titokban az orosz diktatura ígézte alatt: a diktatura egyedül megváltó erejét hirdették. A legelgurultabbak pedig a rendiség és a középkor uralkodási formáinak visszahozatalát sürgették.

Azt hiszem, hogy akik a Francia Forradalomtól megindított demokratikus fejlődés csődjét hirdetik: a mai napok fáitól nem látják az évek erdejét és a leglényegben tévednek. Mert ha a dolgok mélyére látnának, észrevennék: *hogy a mai válság éppen ennek a demokratikus fejlődésnek szükségszerű történelmi állomása. A Francia Forradalomtól megindított demokratikus fejlődés ebben a válságban fogja megtalálni azokat az új formákat, amelyek erejével az elkövetkező új korban szélesebb és biztosítottabb demokráciát jelenthet.*

A gazdasági, politikai és szellemi téren a Francia Forradalomtól megvalósított szabadságverseny mélyén az a történelmi ösztön dolgozott: hogy minden egyéni érték és erő felszabadulhasson az új világ megépítéséhez. De meg kell gondolni, hogy a tizenkilencedik század csak első állomása ennek a demokratikus fejlődésnek és így nem lehet csodálkozni, ha az első megvalósítás mámorában a szabadverseny biztosítására megteremtett szabadságok mellé elfelejtették a szabadságokat megtartó biztosítékokat is létesíteni. Így jött létre aztán a végzetes fejlődés: a verseny szabadsága minden téren a legmegemésztőbb zsarnokságra, illetőleg: a munka tömegeinek teljesen reménytelen szolgaságára vezetett. Gazdasági téren a kártelek, trustök és más üzleti gangek, politikai téren a rejtett párt-diktaturák, sajtóban és szellemi téren a politika és üzlet egyesült hatalmas pusztítóbb zsarnokságot jelentenek az előző korok minden zsarnokságainál. És ebben a halálos fejlődésben a történelmi, az emberi kiválasztás a Darwintól megjelölt természeti kiválasztás ellenkezőjévé fejlődött. A testükben és lelkükben minél egészségesebb, minél gazdagabb életű, a szellemi értékeikkel minél magasabbrendű egyének helyébe a minél immorálisabb, a betegségeiket és bűneiket is törtető eszközökké, versenytényezőkké tevő, szellemileg alsórendűen állati ravaszságu egyének jutottak az élet uraivá. Szükséges-e állításom bizonyítására típusokat idézni ide a gazdasági, politikai és szellemi életből?

Mármost: ez nem a Francia Forradalom, nem a demokratikus fejlődés csődje. Ellenkezőleg: ez éppen fokozatos és végleges elsikkasztása annak az egész történelmi akaratnak, mely a Francia Forradalmat és a demokratikus fejlődést megin-

dította. Mert a Francia Forradalom folytatását, a demokratikus fejlődés új szükséges állomását végzetes tévedés a szabadversenytől megteremtett kápitálista zsarnokságban látni. Hisz ez éppen halálos ellensége, megsemmisítője e két nagy történelmi mozdulásnak. A Francia Forradalom, a demokratikus fejlődés folytatását, vagy legalább is a történelmi akaratot erre a folytatásra: ma az olaszországi, oroszországi s talán a törökországi és németországi kísérletek jelentik.

Tudom, hogy a tájékozatlan vagy elfogult s a szavaktól a lényegét nem látó elme elképed erre az állításra. És ez az elképedés onnan van, hogy a szabadság, a liberálizmus és a demokrácia fogalmába okos ravaszsággal beolták a korlátlan, minden eszközt megengedő szabadverseny jegyét. Így lett aztán a szabadságból a zsákmányemberek szabadsága a munka elítélt rabszolgáival szemben. Így lett a liberálizmusból egész társadalmi osztályokat, fajokat vagy nemzeteket kiszákmányoló és elnyomó antiliberálizmus. Így hamisították a demokratikus fejlődést a legegyetemesebb szolgaságot és megkötöttséget jelentő antidemokráciává.

Egy történelmi fogalmat nem elvont okoskodások határoznak meg. Mi a demokrácia feladata a mai élet valóságában, adva lévén a világháború gatzénye és a mai politikai, gazdasági és szellemi zsarnokságok minden tömeget és munkát kiszákmányoló hatalma?

Röviden összegezve ez: megszüntetni, eltakarítani a Francia Forradalomtól megindított demokratikus fejlődés útjából mindazokat az okokat és folyamatokat, melyek ennek a tömegek felszabadítására, minden munka védelmére irányuló történelmi akaratnak meghamisításával a tömegek újabb, egyetemesebb szolgaságát, min-

den munka korlátlanabb kizsákmnyolását jelentő zsarnokságokhoz vezettek. Tehát:

1. A nagy Francia Forradalomban és később alkotott szabadságjogok mellé megalkotni e szabadságok biztosítékát.

2. A versenyt minden téren olyan keretek közé állítani, hogy a szabad zsákmány minden lehetősége megszűnjék s minden egyéni termés és munka teljes védelmet találjon.

3. Az állami élet mindennapi építését, a törvényhozást, az egész történelemcsinálást olyan intézményekben és formákban valósítani meg, hogy ezek minden tényükben és mozzanatukban történelmi ránevelést jelentsenek a nemzet egész tömegének: a közösség céljainak, problémáinak megismerésére, megvalósításuk módozataira, az egyén érdekeinek és jogainak helyes meglátására, ez érdekek és jogok egészséges és termő bekapcsolódására a közösség életébe. Szóval olyan új államot teremteni, mely minden intézményében minden percben folytonható történelmi nevelés arra, hogy a nemzet egész tömege állammá, az ország egész teste parlamentté fejlődjék.

Aki a dolgok mélyére lát, észreveheti, hogy minden esetleges zavaró tünetek dacára: az Olaszországban és Oroszországban beállt változások hslározott megindulást jelentenek az állam ilyen-szerű átalakítása irányában. Igen: ezekben az országokban nem a Francia Forradalom csődje teljeseedik meg. Ellenkezőleg: ezekben az országokban a demokráciát megindító Francia Forradalom eredeti történelmi akarata keresi az utakat, hogy megsemmisítve azokat az akadályokat és zsarnokságokat, melyeket a szabadverseny-ánárkia teremtett meg e történelmi akarat útjába: megalkossa a demokrácia új, szélesebben védő és termő korát, melyben már minden szabadságnak

megépített biztosítéka is van s melyben az állam már a nemzet egész tömegének védő és termő gőpezete.

Igaz, hogy mindkét országban ez egyelőre a diktátura formájában történik, de ez nem téveszthet meg olyan elmét, melynek horizontjában ott van az emberiség történelmi fejlődése. Hiszen mindkét országban lényegében a dolgozó tömegek érdekeinek megszervezésére törekszik a történelmi kísérlet és úgy, hogy az megvalósításokat és történelmi ránevelést jelent egy elkövetkező intézményesen biztosított szélesebb demokráciára. Természetesen: az új demokratikus állam nem lesz sem fasiszta, sem bolseviszta. De a maga új jogrendjében értékesíteni fogja e két történelmi laboratórium értékes kísérleti eredményeit.

Aztán: a történelem folyamán az új jogrendet általában diktaturák valósították meg. De a diktaturák mindig csak átmenetiek s történelmi értékük annyiban van, amennyiben: 1. olyan új erőviszonyokat tudtak teremteni a nemzetben, melyek az új jogrend érdekeinek teljes védelmét jelentik. 2. Az új jogrend lelki feltételeit a nemzet ösztönösen megnyilatkozó lelki tényezőivé tudták beidegzeni. A polgári demokrácia számára ilyen új erőviszonyokat teremtő és történelmi beidegző diktaturát a Francia Forradalom és a Napoleon uralma jelentettek.

2.

Az itt elmondottak megvilágításában megláthatjuk, milyen történelmi értéke van a népképviselő mai formájának. A mai népképviselői forma megvalósításánál nagy általánosságban véve két ellentétes tábor küzd. 1. Azok, akik a választói jog valamilyen megszorítását, olyan módozatát követelik, hogy a parlamenti kiválasztásnál döntő súlya legyen az úgynevezett művel-

tebb elemeknek. 2. Azok, akik a választójog teljes, korlátlanul általános kiterjesztését akarják a titkos szavazás formájában.

Lássuk először az első forma értékét, nem az elvont okoskodás mondataiban, hanem a magyar valóságok egybeható tényei közt. Melyek ezek a „műveltebb elemek?”

Ezek: 1. A nagybirtokosok és az arisztokrácia, az ipari és kereskedelmi kapitalizmus. A magas klérus, a magas bürokrácia. 2. A középosztály latájner elemei: az egyházak, az iskolák, a hivatalok alkalmazottai. A kereskedelem és ipar közép és kisebb tényezői és bizonyos vonalon felüli alkalmazottak. A közép- és kisbirtokosság.

A két csoport közül az első azokat jelenti, akik régi hagyományok, vagy az állam-üzletben elfoglalt új szerepük erejével kitermelik a nemzet tömegeit, az egész nemzeti munkát. A nagy zsákmányok erősei, akikkel szemben éppen annak a parlamentnek kellene megvédenie a dolgozó tömegeket, a munka jogait, amelynek létrejöttében nekik van döntő szerepük. A magyar faj szempontjából pedig végzetes tényező az is: hogy e csoport elemei minden képzeletet meghaladó arányban idegenek: idegen agyúak, idegen szívűek, idegen zsebűek.

A második csoportnak, az úgynevezett középegzisztenciáknak igen jelentékeny része alkalmazott, azaz: megkötözött, befolyásolható, összes életérdekein át irányítható helyzetben van és így szavazatában egy társadalmi réteg organikus szabad akarátának megnyilvánulásáról szó sem lehet. A többi, kevésbé megkötött elemeknek pedig hatalmas aránya megint idegen.

Még megdöbbenőbb az eredmény, ha megvizsgáljuk e „műveltebb elemek” műveltségének

tényleges értékét a népképviselőlet létrehozásában. Az első csoport elemei, a gigászi magánérdekek megépítői igaz, halálos biztosan látják a céljaiknak megfelelő eszközök és utak értékeit. De vajjon így van ez a második csoport elemeinél, a középegzisztenciák nagy tömegeinél is? Vajjon egy tanárt az a műveltsége, hogy elsőrendű szakértő az ó-zend lágy aspirátáiban, vagy a tizenhatodik század magyar irodalmában érvényesült hatásokban: ráképesít-é arra, hogy helyesen, az élet legmélyebb érdekeitől megokoltan lássa a történelmi élet problémáit, az államépítés mindennapi feladatait? És hasonló kérdést tehetünk fel a művelt középosztály bármely más állást betöltő egyedénél. Ezer kísérletezésben tapasztaltam, hogy amikor a közélet, az állam nagy kérdéseiről, pld. külügyi problémáinkról, a föld-reform formáiról, az adórendszer vagy a polgári per-rendszer szükséges reformjairól beszéltem egy egyetemi vagy másféle tanárral, egy miniszteri tanácsossal vagy szolgabíróval, egy pappal vagy orvossal: ezek sokkal tájékozatlanabbak, valósággal gyermekded lelkivilágot mutattak e problémákkal szemben, mint a szervezett munkásság vagy igen sok esetben a szervezetlen parasztság elemei. Egész morális felelősségemmel merem végső eredményként a következő állításokat adni:

A választójoznak a fennebbi értelemben vett „konzervatív“, vagy „nemzeti szempontú“ megszorításánál:

1. A nemzet tömegeinek nagy kitermelői, a magánérdekek nagy zsákmányosai döntő súlyukkal a parlamenti kiválasztásban állandó veszélyt jelentenek a dolgozó nemzet egyetemére s az állami és társadalmi élet fejlődésére.

2. Az úgynevezett „művelt magyar közép-osztály“ egyrészt megkötöttségénél, másrészt annál a ténynél fogva: hogy a legkevésbé tájékozott a saját legmélyebb életérdekeiről, az egyetemes közéleti, politikai és szociális kérdések felől: kedvezményezett szerepével a parlamenti kiválasztásban csak nevelheti az előbbi pontban megmutatott veszélyeket és egészségtelen állapotokat.

3. A választójog minden ilyen megszorítása a hódító idegenek kizsákmányoló hatalmát jelenti a magyar faj munkája fölött.

Mit ígér a másik tábor igazsága, az egyenlő választójognak kiterjesztése minden teljeskorú egyénre? Természetesen, itt sem az elvont érvelések gyönyörűségeit vizsgáljuk, hanem: a ragadozásra és leigázásra már az anyacsókban felajzott emberek valóságát.

Ha ezt a választási módot becsületesen hajtják végre — és tegyük fel ezt a legjobb esetet —, a hatalom és pénz befolyása a választás eredményére igen csekély lehet. Mely tényezők határozzák meg ebben az esetben az eredményt? A következők:

1. Az egyéni és osztályérdekek.
2. A kor divatos politikai hangulatai.
3. A jelölt ügyessége.

Az első pont alá foglalt tényezők egészségesek és maguktól értetődők. De mely osztályoknak van tudatos ideológiájuk, orgánikusan helyes horizontjuk összes érdekeikről? Van először is a nemzeti munkát kitermelő érdekszövetségeknek. Ezek óriási arányban idegen elemek, és ha nem is volnának azok: az új állam éppen ezeknek a történelmi és szociális veszélyét akarja elhárítani a nemzeti munka nagy tömegei fölül. Azután van a szervezett munkásságnak. Ez dolgos, tanulni-vágyó, intelligens és igen értékes ember-réteg. De

letagadhatatlanul — a fejlődés sajátos kényszeréből — ez az elem az egész világon uralomra törő zsidó nacionálizmus befolyáskörében van s így nem tud a magyar problémák összességére az a ható tényező lenni, mely értékénél fogva lehetne. De ez nem az ő történelmi hibája. Az úgynevezett magyar nacionálizmus rugdosta a hatalom minden eszközével ebbe a befolyás-körbe. És kérdés: nem lesznek-e a magyar parasztság milliós tömegei is ugyanennek a végzetnek a zsákmánya?

E két, aránylag csekélyszámú elem kivételével: a nemzet többi, milliós tömegeinél, a „művelt“ középosztálynál, a falu népénél: tudatos osztályideológiáról, arról, hogy az illető osztálynak milyen orgánikus szerepe van és kell, hogy legyen a közösség életében és hogy ez a szerep milyen jogokat és kötelességeket szab meg számára: szó sem lehet. Ami pedig a választást meghatározó egyéni érdeket jelenti: ez ezeknél az elemeknél mindig Ézsau-porció, melyért társadalmi osztálya és az egész magyarság érdekeit, gyermekei jövőjét adja cserébe.

Tehát: a demokratikus történelmi nevelésben nem részesült nemzet óriási többségű részénél az általános titkos választójog ma divatos formájában: a kor divatos politikai hangulatai és a jelölt ügyessége volnának döntő hatással a választás eredményére.

Kik teremtik meg a kor divatos politikai hangulatait? Az uralkodó érdekszövetségek és a közélet új éhségek szimatján elinduló szabad zsákmányosai. Szóval: túlnyomóan élősdik vagy idegen elemek. Főeszközük: a sajtó és a párt. A százpercentben idegen érdekű, idegen lelkű sajtó, melynek magyar alkalmazottai csak szomorú janicsárok, kik a német vagy zsidó imperiálizmus

számra mozognak betűket. És a pártok? A „magyar“ parlamentben vannak különböző arcu pártjai a keresztény németiségnek, a zsidó érdekeknek, az uralkodó érdekszövetségek egyesített érdekeinek. De azoknak az új kulturális, szociális és gazdasági követelményeknek, melyek a magyarság, a magyar munka milliós tömegeit új honfoglaláshoz juttatnák, még szószólója sincs.

Hogy a kor divatos politikai hangulatainak konjunktúrás kihasználása — még ha ezeket a hangulatokat az élet legmélyebb szükségéi termik is meg — milyen pusztító hatással van a magyarság politikai fejlődésére s minden sürgető problémájára: mutatja az a becestlen és lelkiismeretlen eljárás, mellyel az irredentát a belpolitikai törlesztés eszközévé tették. A népszerűség egy olyan olcsó és kiadós formájával állunk szemben, mely minden lelkiismeretlen kalandort, minden műveletlenséget és tehetetlenséget a politikai élet Hunyadi Jánosává emelhet. Van-e olyan magyarpusztító politikai rendszer, amely mellé ne lehetne ma nagy tömegeket megnyerni, ha ügyesen be-kandirozzuk a kor e mély tömegszenvedélyével? Kell-e példákat hoznom?

A választás eredményét meghatározó harmadik tényező: a jelölt ügyessége. Jól meg kell érteni: *nem a jelölt értéke, hanem a jelölt ügyessége*. Magyarabbul, sőt turáni magyarul: *a jelölt svádája és immoralis képességei*. Hogyan tudja felelőtlen szavaival maga mellé gyujtani a tömegszenvedélyeket, milyen ügyesen lelkiismeretlen kortesfalkával tudja felcsaholtatni a voksokat. Az alkohol, a hazugság, a szennyes szenvedélyek milyen maró levélvel tudja kiönteni a voks-ürgét a rejtekéből: ez határozza meg, hogy kik csinálják a magyarság számára törvényt, államot, életet: történelmet.

Milyen védelmet, milyen jövőt jelent a dolgozó magyarság tömegei számára az a képviselői rendszer, melyben a képviselő, amint egyszer markába kaparította a mandátum sokat ígérő vadászjegyét: elfelejtheti minden ígéretét, csinálhat, amit akar s korlátlan szabadsággal követheti egyéni éhségei zsákmány-útait? Nem történt-e meg újabban sok helyen egész Európában, hogy az uralkodó érdekszövetségek kormánya maga létesített magának üvöltve szociális paraszt, munkás és polgári radikális pártokat? Természetesen nem azért, hogy ezeknek a néprétegeknek, melyekhez semmi orgánikus kapcsolatuk nem volt, az érdekeit kiharcolják. Ellenkezőleg: éppen azért, hogy e rétegek jogos elkeseredéseit veszély nélkül lezúgathassák a maguk bő szócsatornáin. És aztán: ha valami válság üt be: megható szó-kakasviadal után „kössenek paktumot“ vagy „fúziónljanak“, vagy legalább is „kibéküljenek“ hangosan pukkanó nesze-semmi-fogd meg „vívmányért“ a kitermelő érdekszövetségek kormányával. Van-e a politikai becsstelenségnek, a nép-becsapásnak olyan módja, mely a mai Európában nem volna parlament-képes?

És milyen politikai, milyen történelmi nevelést jelent e választási forma, akár megszorított, akár általános formájában a nemzet dolgozó nagy tömegei számára? Erre a kérdésre talán a mai törvények keretei közt nem is lehet teljes választ adni. Nincs még Balzac-, Dosztojevszky-, vagy Zola-regény, mely visszaadta volna a modern választási küzdelmek összes irtózatossá mélységeit. De aki tudja: mennyi rágalmat, lelkiismeretlen uszítást, megvesztegetést, hazugságot, alkoholt, csalást, felbujtást jelent egy-egy választási Marengo vagy Waterloo, nem fogja túlzottnak venni ezt az állítást: *a népképviselői mai for-*

mája állandó szervezett demoralizációja a nemzet egyetemének.

Es milyen emberi kiválasztást jelent a történelemcsinálás számára ez a képviseleti forma? Érdekes jelenség: mennyi hazafias aggódás történt akörül, hogy ki szavaz és ki nem szavazhat. De sokkal kevesebb érdeklődés reszketett akörül a kérdés körül: kire szavaznak és kire szavazhatnak. Pedig ez a döntő tény a nemzetek sorsában. Amíg a minden morális és szellemi érték nélkül a politikai hatalmak körül lézengő közéleti selyemfiú, a törvényerdő minden rejtelmében kitanult dú-ügyvéd, a kártyabarlangok pinkapénztől nagyobb falatokra vágyó ujságíró és a társadalmi mocsár egyéb förtelmei történelmi tényezők lehetnek a szavazás útján: a nemzetek kenyere, sorsa, élete mindig a szabad zsákmány halálos végzete alatt áll. Aligha túlzott az állítás: *a népképviselet mai formájával — kevés kivétellel — az ország morál, műveltség és képesség szempontjából legkevesébé értékes elemei jutnak az ország sorsa irányításához.*

Nincs más kivezető út: szakítva minden elfogultsággal, meg kell alkotni a népképviselet oly formáját, *mely állandó történelmi nevelést jelent arra, hogy a nemzet egész tömege állammá, az ország egész teste parlamentté legyen.*

3.

A következő tervezetben természetesen tartózkodom minden részletezéstől. Az ilyen egyetemes vonatkozású intézménynél a részletes kidolgozás csak az összes idetartozó adatok megvizsgálásának s az illetékes szakértők meghallgatásának eredményén épülhet fel. És még az így elért eredmény is csak kísérleti formának tekinthető, mely aztán a gyakorlati megvalósításban az

észlelt tapasztalatok tanításai szerint folyton-folyvást tökéletesíthető, mindig azzal a törekvéssel, hogy az új állam fennebb megjelölt nagy történelmi célját minél szélesebb és teljesebb értelemben valósítsa meg.

Az ország új felosztásánál bizonyos számú választókerületre nem adminisztrációs szempontok döntenek, hanem az a törekvés: hogy a választókerületek földrajzi, gazdasági, ethnikai vagy bármely más belső, orgánikus okból lehetőleg valamilyen egységet jelentsenek. A választókerület minden huszonnégyévet betöltött férfi vagy női tagjának mindenegyéb megkötés nélkül szavazati joga van. Minden kerület titkos szavazat útján választ egy 50—60 tagu választó parlamentet s így a vidéki parlamentek száma egyenlő a választókerületek számával.

E vidéki parlamentben a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és szellemi munkáju érdek- és sorsközösségek (mezőgazdasági munkásság, kisbirtokos, középbirtokos stb. stb.) a kerületben meglevő számarányuknak megfelelő képviselővel vesznek részt. Így az 50—60 tagu vidéki parlamentek összetételük arányszámaiban hű kifejezői lesznek a kerületek érdekviszonyainak.

A vidéki parlamenteknek háromféle funkciója van:

1. A maguk kebeléből három képviselőt választanak az országos parlamentbe.

2. Megvitatják a törvényjavaslatokat, mielőtt azok az országos parlament elé kerülnének.

3. Mint egy szabad, a kormánytól és adminisztrációtól nem függő, de a szakminisztériumokkal és megyei hatóságokkal meghatározandó viszonyban levő legfelső testület: vigyázná és szorgalmazná a kerület egészségi, kulturális, gazdasági, szociális stb. érdekeinek kielégítését.

Az országos parlament három-három képviselőjét a vidéki parlamentek tagjai a maguk kebeléből titkos szavazattal választják. Az így megválasztott országos képviselő parlamenti működése követi a vidéki parlamentjétől kapott utasításokat. Ha ezektől eltér, a vidéki parlament megfoszthatja mandátumától és újat választhat helyébe.

A vidéki parlamentek abban az esetben is megfoszthatnák mandátumuktól képviselőiket, ha azok nem teljesítik lelkiismeretesen képviselői hivatásukat. A mandátumuktól megfosztott képviselők megszűnnek a vidéki parlament tagjai is lenni.

Az országos képviselők képviselőségük alatt sem az államnál, sem bármily gazdasági vállalatnál semmiféle hivatalt, megbízatást vagy tiszteletbeli állást nem vállalhatnak. Ügyvéd és pap az országos parlament tagja nem lehet.

Külön törvény állapítja meg a kormány tagjainak vagyoni és büntetőjogi felelősségét hatálmgyakorlási tényeiért.

Minden törvényjavaslat az országos parlamenti tárgyalás előtt megküldendő a vidéki parlamenteknek és ezek megvitatás után követjeiknek utasítást adnak, hogyan viselkedjenek az új javaslattal szemben.

Külön törvény szabályozza, hogy a vidéki parlamenteknek milyen felügyeleti, kezdeményezési szerepe van a kerületek belső ügyeiben.

A vidéki parlamentek évenként szeptember-től júniusig minden hónapban kötelesek ülést tartani. E havi ülések tartamát a szükségek szerint a vidéki parlament többsége határozza meg.

Az országos parlamentnek négyszáznál kevesebb tagja nem lehet. A kisebb szám rendkívüli veszélyekkel jár. Egy kisszámu parlamentben

bármely idegen hatalom vagy érdekszövetség könnyen végzetes befolyásra tehet szert.

Az országos parlament nagy része a vidéki parlamentek képviselői. De egy bizonyos szám — 60—80 — az ország közismert szellemi és szaktekintélyeiből választandó. Ezeket a szellemi kiválóságokat országos listából szintén a vidéki parlamentek választják. Ebben az esetben minden vidéki parlament szavazata egy szavazatnak számít.

A törvényhozás második kamarájának formáját az a szellem fogja megteremteni, mely ezt az új, erős nép-parlamentet megalkotja. Ez az új demokratikus felső kamara bizonyára nem fog ismerni sem örökös, sem kinevezett, sem bármiféle ranggal vagy állással hivatalosan járó tagságot.

Tudom, e tervet az lehet az első kritika, hogy vannak hasonlóságai több más történelmi kísérlettel. Ezt a kritikát dicséretnek veszem. Mert mikor egy roppant élő történelmi organizmus működésének akarunk új megnyilatkozási rendszert teremteni: mindent csak a saját egyéni ujjunkból szopni, csupán azért, hogy nagyon újak és eredetiek legyünk: komikus és bűnös dolog.

Lesznek, akik „nemzeti bolsevizmusnak” fogják keresztelni e tervet, ezek az élet kitagadottjai, akiktől a gondolkodás adománya megtagadtatott a siralomnak e kies völgyében. Hiszen még ha teljes lemásolásban is vennénk át bizonyos formákat a bolsevizmusnak nevezett történelmi kísérletből: ez még megközelítőleg sem jelentene bolsevizmust. Mennyi formát vett át a kereszténység, az Egyház a gyűlölt és elátkozott pogányságtól és csordultig tudta tölteni a maga

szellemével! De különben is: itt igazán nem ez az eset áll fenn.

E tervezetnek nagy előnye, hogy úgy védené meg a közösség érdekeit, hogy nem nyomná el az egyéni kezdeményezést. Ugy engedné érvényesülni a szakértelmet, hogy a közös munkálkodásban mindenki láthatná az élet összes tényezőinek egymásra hatását s így az egyoldalúságok, elkorlátolt látások végzetes hatását megakadályozná az ország összes problémáinak egységbelátása. Aztán: fokozatosan mind teljesebben lehetetlenné tenné a szabadsákmányosok, a lézengő ritterek érvényesülését a közéletben. És végül és legfőképpen: az ország egész történelmi élete, egész élete, minden intézménye és megnyilvánulása mind szélesebb és teljesebb értelemben volna a nemzet összes szükségeinek, az ország minden adottságának megfelelő egyetemes nemzeti akarat megnyilvánulása. Még pedig úgy, hogy a közélet minden mozzanatában, az államépítés minden percében: állandó történelmi nevelést jelentene a nemzet minden egyes tagjának.

Azt hiszem, hogy e terv vezető gondolatának megvalósításával a legkevesebb megrázkódtatással és áldozattal jutnánk el ahhoz az *Uj Államhoz*, melyet most különböző országokban tragikus, véres, vagy az egyént tulságosan elnyomó vajdásokkal keres a népek megújhodási ösztöne.

A következő rész a márciusi számban.

A KIS NEMZETEK SORSA.

Körülbelül egy évvel ezelőtt, a lapok szándékos kidomborítással hozták Mussolini egyik beszédének egy mondatát:

— A kis nemzeteknek nincs értelmük, rövid időn belül el fognak tűnni, felszívódnak a nagy imperiumokba. — Lehet, hogy az olasz életerő nagyszerű megszervezője nem is mondta ezt a mondatot, vagy nem így mondta. De ha ez a mondat tényleg pontos visszaadása is az ő gondolatának: ez nem jelent semmit. Egy erejére ébredt nagy nemzet hatalmas kifejezőjének lirája, semmi más.

Különben ez a mondat nekünk — sokkal kevésbé jelentős és mégkevésbé tiszta szájakból jöve — rég ismerős. Ismerős az a jelenség, hogy részeg mulatók, mikor már nem tudnak több ételt és italt gyurni magukba, szétdobálják, földre tiporják a drága lakoma örömeit, falhoz csapkodják a telt butéliákat, mintha állattá baromult testük vak bosszuja tobzódna az életadó javak ellen. Idegen parazitáink, hogy telezabálták magukat a magyar vérből, magyar gondolatból, magyar verejtékből: évtizedek óta ismételtetik, hogy a magyar kis nemzet, nem alkothat semmi nagyot, nem várhatnak rá megnövesztő napok a történelemben, előbb-utóbb el kell pusztulnia.

Csak hogy ezeknél ezek a bölcsen megismételt mondatok nem a meggajdult szervezet esztelen hadonázásai. Okos, ügyes és kiszámítottan ravasz szuggesztió eszközei náluk e mondatok. Finom, sunyi kis kések e mondatok, hogy elvágják a

magyar erő minden feszítő inát, a magyar izom minden hatalmi csomóját. Úgyesen szétlopott ópium-adagok ezek a mondatok, hogy lemákonnyozzák a magyar organizmus ébredő életakarát és öntudatát. Mert gyalázatos hálátlansággal az iránt a faj iránt, melytől piszkos kis senkiségük mindent kapott: némelyek a német keselyű számára akarják hullára készíteni a magyar adakozót. Mások pedig minden kulturát és szépséget megemésztő üzleti imperalizmusuk számára annak könnyű zabálást biztosítani e mondatokkal.

Egészen más lesz az a felelet, melyet a történelem ad erre a problémára. Az ó-kor két nagy kulturális impériuma: a görög és a római, két igen kis nemzet álmának a megvalósítása volt. De aránylag kicsiny nemzetek vagy fajok teremtették meg a modern kor két nagy vezető államát is: Angol- és Franciaországot. Mármost: ha a nyerselő világában, mikor tényleg többet jelentett az élő karok és tipró lábak száma: kis számu egységek pszihikai tényezők segítségével mégis nagyra tudták verekedni magukat: ma, amikor a küzdelmet mégis intellektuális, a kulturális erők döntik el, minden jövő, még az élet is el volna zárva a nagy lelki adottságu kis nemzetektől?

Elfogulatlan s az élet és az emberi természet csodáit ismerő emberben csak egy felelet lehet erre a kérdésre: És ez a felelet teljes biztatás a kis nemzetek részére. Egész bizonyos ugyanis: *hogy a megmaradás és előbbrejutás a nemzetek és fajok versenyében mindenekelőtt a fajok lelki képességeitől függ. A szám egészen másodrendű tényező ebben a versenyben.*

És ez a probléma, most már mint a magyarság sajátos külön problémája: itt kapcsolódik be az aktuális külpolitikai kérdésekbe. Melyik az a külpolitikai öntudat és az a külpolitikai maga-

viselet, mely a magyarság életére, fejlődésére a legtöbb biztonságot jelent?

Fájdalom, ha ennek a kérdésnek teljes horizontjával vizsgáljuk meg a magyar hazafisági kirakatokat, nagyon szomorú benyomásokat kapunk. A legolcsóbb és a legközönségesebb típus itt a dióhéj — Boulangerek, a karikatúra-Mussolinik és a Rokámbollá tepertüsdött Napoleonok figurái. Akik vad acsargású mondatok tomahawkjait rázzák a szomszéd nemzetek felé s akik ama bizonyos hidnál még ma is öt honvéddel veretnek szét ötezer muszkát. Egy közös szép tulajdonságot el kell ismerni bennük: egyáltalán nem fősvények, de még csak nem is takarékosak — *ha a magyar vérről van szó.*

Önmagukban ezek elég ártatlan és meglehetősen komikus figurák volnának. De végeredményben még sem szabad könnyelműen venni őket. Először: mert ezeknek lármája rémiti kifelé mummussá Magyarországot és ezzel számunkra igen hátrányos hangulatot teremt a nemzetközi érintkezésekben. Másodszor: mert benn az országban olyan levegőt teremthetnek, mely a magyarság egy részében, különösen az ifjúságban beteg és veszélyes fejlődés csiráit hívhatja elő.

Tudjuk, hogy ezek közt az alakok közt szép számmal vannak a német érdek ügynökei, akik a német uszítás számára akarják izolálni a magyarságot minden más nemzettel szemben. És sok a politikai kalandor, aki az irredenta könnyű tőkéjéből akar kamatokat huzni magának. De magunk előtt sem szabad elhazudnunk, hogy a magyarság kebelében még mindig elég jelentékeny elem kapható a hazafiság ez olcsó formájára.

Ennek a temperamentum bizonyos adottsága mellett sokkal nagyobb oka: *hogy nincs magyar külpolitikai közvélemény, hogy a magyarságnak*

semmi külpolitikai öntudata nincs. És ez természetes is. Csak azok a szerveink fejlődnek, melyeknek az élet valami munkát ad. Irtózatossá váltunk promiscuitásunkban a habsburgi Ausztriával annyira ki voltunk taszítva minden külpolitikából, hogy még vezető politikusainknak sem volt feje külpolitikai gondolatokra. Hogyan fejlődhetett volna hát ilyen öntudat a magyarság nagy tömegeiben?

Igy történhetett meg aztán, hogy mikor Ausztria dinasztijával, diplomáciájával legurult a nyakunkról, mi, mint a lefejezett béka lábai, még mindig a régi test parancsait rángjuk. Kardcsörtetőink nagy része még mindig, minden fenntartás és más irányú biztosítások nélkül, az egész magyar sorsot a brutális német étvágy erőire bizza. Pedig annak, akiben a magyar életösztön leghalványabb erői megvannak, mint a magyar fennmaradás megdönthetetlen áksziomáját kell látnia: *hogy nekünk legelsősorban Németországgal szemben kell a védekezés hatalmas rendszerét kiépítenünk, politikailag, katonailag, gazdaságilag; kulturálisan; mindenképen. És hogy Németország, mint sorsunkat kezében tartó szövetséges nagyobb veszély ránk, mint sorsunk ellen törő ellenség.*

Igy történhetett meg az is, hogy fel nem ismerve a markunkba hullott önállóság nagy történelmi értékeit, nem tudtunk egy olyan belső és külső politikai rendszert építeni rá, mely ez értékeket a magyarság állandó erőforrásaivá szervezte volna. Ehelyett, tényleg a lenyakazott béke szomorúan komikus rángásával, bódultan kerestük, hogy milyen más betegséggel pótoljuk azt a vérbajt, melytől akarattunk és érdemünk nélkül meg szabadultunk. Erre aztán egy minden homéroszi röhögést felszabadító legtipikusabb példát egy lap adott, mely vezércikkében vizsgálta egy új

egyesülés lehetőségét a mai Ausztriával. És a következő gyönyörű gondolatmenetet szülte a magyar közvélemény markába. Igaz, hogy a régi közösségünkől Ausztriával sok kár, sok szenvedés hárult ránk. Ámde akkor Ausztria kifelé is, befelé is egy ezer és ezer erőforrással rendelkező izmos nagyhatalom volt. De most olyan vérszegény, olyan kicsiny, olyan nyomorult, olyan életre képtelen, úgy nem ijeszt senkit, úgy nem kell senkinek. Konkluzió: tehát egyesülhetünk ezzel a halálra szánt beteg hulladékkal.

De külpolitikai öntudatunk hiányát talán mégis legkeresztmetszetesebben *az a magaviselet mutatja, melyet sajtónk és ugynevezett közvéleményünk grimászol a Népszövetség és minden olyan mozgalom felé, melyek Európa egységét célozzák, vagy amelyek pláne utat akarnak egyengetni az Európai Egyesült Államok — fájdalom — még igen távolban ködlő lehetősége felé.*

Tudom, hogy a mai Népszövetség ellen millió kritikát lehet mondani igen domboru igazsággal. Tudom, hogy a mai Népszövetség még inkább csak a győző hatalmak szervezett akarata. Tudom, hogy nekünk, magyaroknak, több ízben volt alkalmunk joggal panaszkodni ez ellen a Népszövetség ellen és valószínűleg: ilyen alkalmak még lesznek a jövőben. És mégis, egész életem felelősségét, minden eddigi munkásságom értelmét és értékét lekötve állítom: *a magyarság fennmaradásának legfőbb biztosítóka a Népszövetség gondolatában és az Európa egységét célzó törekvésekben van.* És az öngyilkosságnak leggazabb és leghülyébb módja az, ha mi uszítunk e Népszövetség és e mozgalmak gondolata ellen.

Mert egészen másképp mutatódik meg e Népszövetség értelme, ha azt nem a hazafiassági kirakatok népgyűléses pózából nézzük. Igaz: hogy

ott még a győzők akarata és érdekei döntők. És ez eleinte nem is lehet máskép. És igaz az is — amit a legtöbb váddal és gunnyal hánytorgatnak ellene — hogy a legtöbb vitás kérdésben, a különböző nemzetek érdekösszeütközésében kitér a döntés elől, halasztgat s megelégszik a felek rábeszélésével. *De éppen ebben a mostani negativságában, ebben a mai látszatos semmirevalóságában van a bölcsessége és jövő fejlődésének biztositéka.* Meg kell gondolni, hogy egy olyan nemzetközi intézményről van szó, melyet a világ lelkében még nem erősitenek mintegy mechanikussá lett lelki folyamatok s melynek anyagi ereje nincsen parancsai végrehajtására. Ha megelőzve a fejlődés természetes menetét, már most vállalná a döntő bíró szerepét minden ügyben: elkerülhetetlenül szétrobbanna az ellentétes érdekek harcában s *azí a végzetes szuggesztiót vinné az emberek lelkébe, hogy örökre lehetetlen a nemzetek közt a jogot és a méltányosságot tenni az ellentétek elintézőjévé.* Ez a tudat pedig kiszolgáltatná az egész emberiséget a nagyobb erők anarchiájának. Végtelen óvatossággal, sok lemondással, sok látszólagos csóddal, sok megalkuvással kell haladni azon az uton, melyen egy minden nemzet és minden erő fölött álló kötelező erejű egyetemes jogi ítélőszéket akarunk az emberi termés végleges biztositékává emelni. Így fognak lassanként a Népszövetségben résztvevő összes morális erők egészséges egyensúlyba jönni, így lesz határozatainak mind több kötelező ereje, így lesz mind ellenállhatatlanabb szuggesztiója a lelkekben s így kényszerül majd minden hatalom kereteibe szervezkedni, míg végre dönthetlen erejű egyetemes törvényű hatalom lesz. Hiszen ha nem a jóhiszemű tömegek bódítására kovácsolunk szavakat, meg kell vallanunk, hogy így is, a mai még kez-

detleges és tökéletlen formájában: nagy haladást jelent a nemzetek érintkezésének jogszerűségében. Maga az a tény, hogy a győztes hatalmak sem hivatkozhatnak a nyers erőre, hanem kényszerülnek a jog és méltányosság formuláiba öltözni: mindenki előtt, aki ismeri a jogi intézmények történelmi fejlődését, nagy haladás. Az ilyen kényszerrel kikerülhetetlenül velejár, hogy az illető hatalmak tényleg áldoznak is valamit a jognak és a méltányosságnak. E minden oldalról hozott folytonos áldozatok mintegy észrevétlenül fejlesztik aztán a Népszövetséget azzá az egyetemesen kötelező erejű jogi intézménnyé, mely minden nemzetnek legfőbb életbiztosítéka lehet. Hiszen a Népszövetség eddigi tényeiben is lehetetlen fel nem fedezni egy ilyen fejlődés csiráit. Azzal, hogy az egész világ gazdasági bajait közös vizsgálat alá veszi, azokra közös orvoslást keres, hogy a nemzetek érdekösszeütközéseiben a méltányos közös megegyezést vagy a pártatlan bíróság jogi döntéseit segíti elő: nagy haladást jelent egy igazságosabb világlelkiismeret kialakulására.

Földet el lehet veszteni. Földet vissza lehet nyerni. *De nyelvet és vért csak egyszer veszítünk el és sohatöbbé nem nyerjük vissza. A magyarság nyelvében és vérében van. Minden ajak, melyről lepusztul a magyar szó, minden kiöntött csepp magyar vér: feltámadás nélküli halált jelent a magyarságnak.* Megszervezve a magyarság minden erejét minden eshetőségre: mégis lehetőleg olyan utakon keressük jövőnk biztosítékait, *melyeken nem némul el a magyarul beszélő ajak és nem kér magyar vért a halál.* A kis nemzetek, a csekély számú fajok fejlődésének, fennmaradásának egyetlen igazi biztosítéka egy ilyen világjogrend megalakulása és egy azt érvényesítő, egyetemesen kötelező jogi intézmény megteremtése és

megteremtése az európai egységnek, melynek kebelében minden faj békésen építheti a maga valóságát s ahol az erőset és a nagy számút éppen azok a törvények és megdönthetetlen morális erők kötik és határolják, mint a kicsinyt és a kis számút. Ahol a nemzetek versenye teljesen szellemivé nemesedik.

A magyarság tehát akkor építi jövője utjait: ha mi magyarok — és tényleg saját fajtánk tagjaival — megyünk be a legnagyobb erővel minden ilyen célú mozgalomba, ha mi igyekezzünk minden ilyen irányu akarat élére állani. Genfben, Párisban, a világvélemény nagy központjaiban nekünk kellene hatalmas propagandát és sajtóharcot indítanunk e gondolatok érdekében. Aki nem igyekszik irányítani: azt irányítják, annak sorsa a mások kezében van. És Közép- és Keleteurópa kisebb államaiban nekünk kellene megkezdenünk egy egészségesebb fejlődést jelentő hatalmas propagandát.

Ha az életnek induló fiatal magyar pályája küszöbén habozva áll meg és ezeket a kérdéseket teszi fel magának: — Érdemes-e, hogy én életem minden gazdagságát, minden erejét és szeretetét beleépítsem egy kis nép, egy aránylag csekély számú faj életébe? Nem fogom-e magamat homokba vetni, nincs-e ez a kis faj szükségszerűen, éppen kicsinységeért halálra ítélve? — Én ezt felelem neki:

Fiatalember, a magyar faj gazdag jövő lehetőségeit *a józan ész elemi látása, a logika vitathatatlan kétszer-kettője s a történelem minden mutatása garantálja.* Ide jött egy csekélyszámú faj rokontalan arccal, rokontalan nyelvvél, rokontalan lélekkel az ellenséges és idegen Európába. Ezer esztendőn át *a történelmi szerencsétlenség minden eshetősége nyakába szakadt.* Minden.

ami más nép számára életet, fejlődést, szervezettséget jelentett: vallás-egyház, királyság, hadsereg, ipar; kereskedelem; városodás, központosítás etc: számára megemésztő akarat, lelket-ölő tervszerű szándék, szétzüllesztő rosszakarát volt. Millió baj, millió ellenséges indulat közt mindig egyedül, mindig magára hagyatva. És ez a faj, a népek legtarkább zagyvatagában: mégis be tudta vetíteni arcát a történelembe, mégis sajátos kulturát s az emberi szépség különös: az ő lelkét mondó katédrálisait tudta megteremni. Átfonva életének hajszálgyökereit a német polip éhes karjaitól: mégis olyan arcu szépségeket teremtett, *melyek Európában legtávolabb állanak a német kultúra arcától.* És a népművészetekben, a lírában és a regényben Európa legelső népei közt áll, messze fölötte a hódító német kolosszusnak. De nagy értékeket tudott adni a festészet, a zene, az ipar és a tudományok terén is. És széttépve és nyomorban és irigy férgekkel minden gyökerénél: mégis van, mégis terem, mégis hervadhatatlan csodás virágokat hajt. Pedig ezer éven át nem volt faji öntudata, nem fejlődhetett egy nagy termő szolidaritást teremtő akarata. Ha ezt az öntudatot, ezt az akaratot sikerül most beléje igézni: az élet minden lehetősége előtt áll. Fiatalember, egy olyan tőke mellett, melyet Koppány, Dózsa György, Balassa, Pázmány, Szenczi Molnár, Apácai Csery, Katona István, Bólyay, Kőrösi Csoma, Széchenyi, Katona József, Kazinczy, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Tompa, Eötvös, Kemény, Jókai, Mikszáth, Madách, Ady és mások és a magyar népköltészet és népművészetek jelentenek: *nem lehet kétségbe esni: Fiatalember, ma a legheroikusabb, a leggazdagabb akaratu és hitű, a legszélesebben emberi formája az életnek: magyarnak lenni.*

Marseille, 1928. november 8.

1. *Bánk Bán-plágium.* A pesti nyomtatásokban itt is, ott is felütötte fejét egy új irodalmi szenzáció. Hol ügyes félénkséggel: *A Bánk Bán-plágium?* — Hol diadalmas felvisitással: *A Bánk Bán-plágium!* És megvan a nagy felfedezés: Katona drámájának kb. 250 sorát egy kis osztrák írócskától vette át, így pld. Tiborc beszédeit.

Az egyik „irodalmi“ folyóirat nagyképűen, de látható zavarral, a kor szokásaival *mentegeti* Katonát. De legtöbb írásocskából kiröhög a győzelmes káröröm Hihi! a Bánk Bán plágium, Katona lopott! Ez a magyarság nagy irodalmi dicsősége.

A gonoszsgot, a rosszindulatot megértem: emberek fiai az emberek. És az is csak természetes, hogy azok, akik rajtunk hiztak fel, az öntudat utolsó szikráját is szeretnék eltaposni bennünk. De a tudatlanság és butaság egy bizonyos határon túl mégis ámulatba tud ejteni.

Ha a Bánk Bánnak nem egy tized, hanem nyolctized részét írta volna át Katona apró német íróktól: a Bánk Bán akkor is az európai dráma-irodalom egyik leghatalmasabb dómja volt és a magyarság egy örökül gigántikus művészi kifejezője. És ha a Notre-Dame minden tégláját úgy lopkodták össze éjszakánként: ez a nagyszerű kőbe dermedése az emberi szárnyalásnak mégis mulhatatlan gyönyörűsége és vigasztalása marad a sárban ténfergő embereknek. Mert ez a fontos a Bánk Bánnál: az egész, a roppant boltozat, az egész faj tragédiáját örökbe mondó mérhetetlen

szimbolum. Az aztán igazán nem fontos, még csak nem is nagyon érdekes, hogy ehhez a lelkéből és fájából feltömörlő épülethez Katona honnan vette a téglákat és a kulimászt.

És micsoda vastag és szemérmetlen irodalmi műveletlenség kell ehhez a mohó meghökkenéshez. A Corneille Cidje, a Moliére darabjai nagy részben ilyen „plágiumokkal” lettek a francia irodalom és az emberiség közkinccsei. A Boccaccio, a Rabelais műveinek kilenctized részét fel lehet filologizálni vagy harminc nép megelőző műveiben. Goethe plágizálta a Faust-mondát. Az öreg Dárdarázó Vili (Shakespeare) minden műve tele van ilyen plágiummal. Lafontaine valósággal plágium-akkumulátor. Moliére már rég elintézte ezeket a felfedezéseket: — *Je prends mon bien ou je le trouve.*

És kik ezek az elgurult meghökkenők? Azok, akiknek irodalom, sőt világirodalom a Molnár Ferenc betü-lokálja, akik a szegény butorozatlan Földi Mihályt Madách-hoz hasonlítgatják (fényes nappal!), akiknek „kulturtáplálék” a pesti sajtó masszörjeinek „*riport*” és másféle regénye. De itt magyar szellemi kincsről van szó! Szétrágni, megpiszkolni, kivitriolozni a lelkekben minden magyar szépséget és értéket mohó hódításuk elől: ez a ma megzenésített „*nemzeti egység*” főhangja. És mi revideálunk! Revideálunk! Oh vitéz, oh jákfai, oh Gömbös, oh Gyula, oh altábornagy, oh pápai gróf, oh nemzetvezér!

2. *A magyar vigasztalás könyve.* Dr. Varga Zsigmond, a debreceni ref. főiskola könyvtár-igazgatója szives figyelemmel két gyönyörű kötetet juttatott kezemhez. A mű címe: A debreceni református Főiskola nagykönyvtára írásban és képen. A nagy tudással, türelemmel és kiváló esztétikai ízléssel összeállított mű egyik legszebb feje-

zete a magyar kultúra történetének. A második, illusztrált részben a tudós igazgató két munkatársa: G. Szabó Kálmán és Kozman Leó igazán művészi munkát nyújtottak. A nyomdai kivitel is elsősorban szép munka. Ez a két kötet Nyugateurópa bármely kulturájának is becsületére válna.

És ez a mű egy gondolatot adott belém. Csak kritizáljunk, csak ostorozzunk tovább, mert kritika nélkül nincs egészség és az ostor az élet felé hajtja a vért. De nem jó volna-e ezzel párhuzamosan megmutatni mindazt az értéket, amit Magyarországon a magyar szellem, a magyar tudás, a magyar akarat alkotott? Nem jó volna-e egy *Magyar Vigasztalás Könyvébe* összegyűjteni az európai magyar életakarat minden nagy monumentumát? Nem volna-e érdemes az aláragott, agyoncsalt, elbátortalanított fajba megépíteni egy új öntudatot, mely egy új élet építő ereje lehetne?

3. Kérés *Juszticia nénihez*. Sötét „bűnygem“ december 13-iki debreceni tárgyalására nem kaptam idézést, sem semmi hivatalos értesítést, hogy lesz tárgyalás és mikor lesz, sem semmi választ az előző tárgyalásra küldött beadványomra. Hallottam, az a szokás, hogy ha valakire kimondják az elővezetést, annak nem küldenek sem idézést, sem semmi értesítést a következő tárgyalásról. Szelid polgári alázattal kell megmondanom, hogy én ezt a szokást barbárnak, embertelennek, művelt államhoz nem illőnek találom. Igaz, hogy a lapok közölték a tárgyalás idejét. De hátha nem közölték volna? És hátha én nem olvasok lapokat? Aztán: a lapokban ez az adat kilencvenkilenc hazugsággal gárnirozva jelent meg. Nem joggal hihettem volna, hogy ez a századik adat is hazugság?

Tegyük fel, hogy a tárgyalás előtt elutazom — teljes joggal! — valahová. Ekkor, akár történik

elővezetési kísérlet, akár nem, mint a jelen esetben: megint szétvartyoghatják az országban a betümoccsarak varangyai, hogy meg akartam szökni a tárgyalás elől. És hiában: a bíróságot sem hangolná a vádlott javára egy ilyen véletlen, mely *éppen nem* a vádlott hibájából történt. Most csak azt a forró kérést küldöm Debrecen felé, hogy a törvényszéki tárgyalásra kapjam meg egész emberi értelmében idején az idézést.

4. *Kálvinista dolog.* Dr. Révész Imre, a debreceni Egyetem professzora, a *Református Életben* komoly, nemeshangu, mélyre kereső tanulmányt írt a magyar kálvinizmus problémáiról Debrecenben tartott előadásomról. Nem tudom elszinlelni: végtelenül jólesik, hogy végre akadnak olyanok a magyar reformátusság vezérférfiai közt, akik ilyen szívvvel hallgatnak mondásaimra és ilyen hangon felelnek rá. Révész Imre tanulmánya végén más eredményekhez jut, mint én. De amit lesz időm rá, meg fogom mutatni, hogy az az ellentét, melyet felfogásaink közt talál: látszólagos ellentét s az általa személyesen nem hallott előadás bizonyos részeinek félreértéséből támadt. De annyit már itt megmondhatok: én tartanám a legveszélyesebb hibának, ha a ref. Egyház hivei mint „reformátusok” csoportosulnának bármily politikai akcióra. Mindenesetre: csak haszon lehet abból, ha a református magyarság problémáiról ilyen hangu vita folyik.

5. *A halott karácsonyi ajándéka.* Egy kis barátnőm szíves volt idekölcsonőzni Tóth Árpád most megjelent összes költeményeit. Legkésőbb az áprilisi Füzetben nagyobb tanulmányt írok róla. De már most: az örömmegosztás mohó sietőségével kérem a magyar szépségek minden hívójét: olvassák ezt a nagyszerű költőt, aki Ady után a huszadik század legnagyobb magyar költője.

Micsoda nehéz-boru nyelv, milyen örökbe rögzítő formák, milyen sajátos külön dallama az emberi bánatnak! Egész bizonyos: az ifjusági bajtársi egyesületeknek már minden tagja megvette az európai magyarságnak ezt a gyönyörű életigazolását és összejöveteleiken az ő mély zengésű versei bontogatják az új magyar jövő felé indulók szárnyait.

6. *Sajtóhiba*: A mult Füzet 40-ik oldalán a *Németség Utja* c. tanulmányomban a nyomda rögtönzött Bábele helyett ez olvasandó: Sajtó és egyes bölcs törtetők félszegen botorkálják azokat a véleményeket, melyeket a nagyszerűen meg szervezett németicség ügyes sáfárai tervszerűen szét-patkánymérgeztek. A „magyar“ ifjuság, betokolva a német sipka izléstelen fertelmébe, okos sváb tanárainak lelki hóna alatt sör, bor és málnaszörp párbajokat ví és elrángja a bursensaftok egyéb baromi hülyeségeit.

TARTALOM:

Életeim: születéseim, halálaim, feltámadásaim	3
Az új honfoglalás felé: A népképviselő	31
A kis nemzetek sorsa	53
Mai jegyzetek	62

A

Szabó Dezső Füzetek

minden hó elején jelennek meg Egyes füzet ára: 1 pengő.

EDDIG MEGJELENT:

1. sz. A kötél legendája.
 2. sz. Mosolygók.
 3. sz. A magyar irodalom sajátos arca. Korunk nőproblémája. Az ellenforradalom természetrajza.
 4. és 5. kettős sz. Karácsonyi levél. A Németiség Utja. Debreceni tanulságok. Felátadás Makucskán.
-

KAPHATÓ: minden könyvkereskedésben és az IBUSz sátraiban.

BUDAPESTI könyvkereskedők számára:

Szilágyi Arpád, Bethlen-könyvkereskedés

IX., Kálvin-tér 8. Telefon: 85—0—53.

A KÖVETKEZŐ SZÁM március 1-én jelenik meg.

A kiadó címe: ifj. Samu János, XI., Albert-utca 6.
Szerző címe: I., Törösvár-utca 24.

1

OSZK

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ŐSZEK

Cs. Ágoston Székelyi Könyv